

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Beck-Friis

PRIVATA PENSIONER -
DEL AV EN
FÖRSÖRJNINGSMÖJLIGHET
ELLER EN KAPITALPLACERING?

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Eva Ryrstedt

Familjerätt

Höstterminen 2004

Innehåll

1	INLEDNING	3
1.1	Syfte och problemställningar	3
1.2	Avgränsningar och disposition	3
1.3	Teori, metod och material	4
2	FRÅN GEMENSKAP TILL INDIVID- EN HISTORISK EXPOSÉ ÖVER UTVECKLINGEN AV MAKARNAS EKONOMISKA FÖRHÅLLANDE TILL VARANDRA	6
3	EGENDOMEN OCH ÄKTENSKAPETS UPPLÖSNING	12
3.1	Principerna för egendomens fördelning vid äktenskapsskillnad och dödsfall	12
3.1.1	Likadelningsprincipen	12
3.1.2	Underhåll till make efter äktenskapsskillnad	14
3.2	Egendomsslagen vid delning mellan makar och förutvarande makar	15
3.2.1	Giftorättsgods	15
3.2.1.1	Giftorättsgods i allmänhet	15
3.2.1.2	Särskilt om privat pensionssparande	16
3.2.2	Enskild egendom	17
3.2.3	Särskild egendom	17
3.3	Kort om arv	19
4	PENSIONER	20
4.1	Pensionssystemet	20
4.1.1	Hur behandlas de allmänna pensionerna och tjänstepensionerna vid bodelning?	22
4.2	Privat pensionssparande	24
4.2.1	Hur behandlas privat pensionssparande och privata pensionsförsäkringar vid dödsfall?	27
4.2.2	Hur behandlas privat pensionssparande och privata pensionsförsäkringar vid äktenskapsskillnad?	28
4.2.2.1	Vederlagsregeln och privat sparande	30
4.2.2.2	Underhåll i brist på pensionsskydd	31
4.2.3	Hur går delningen till?	32
5	KONSEKVENSER I DET ENSKILDA FALLET	35
6	FRÅN KAPITALPLACERING TILL FÖRSÖRJNINGSMÖJLIGHET OCH TILLBAKA IGEN....	38

7 ANALYS	42
BILAGA A	47
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	52

Sammanfattning

Framställningen behandlar det privata pensionssparandets (individuellt pensionssparande och privata pensionsförsäkringar) ställning i bodelningssammanhang. Genom åren har synsättet på denna sorts pensionslösning varierat mellan att ses som en kapitalplacering och att anses vara en del av en makes försörjningsmöjligheter efter äktenskapets upplösning. I praktiken innebär detta att det privata pensionssparandet antingen ingår i den förmögenhetsmassa som skall delas mellan makarna eller att den undantas delning, såsom andra pensioner. Lagstiftarens principiella utgångspunkt är att makar är ekonomiskt självständiga gentemot varandra. Trots detta är huvudregeln att all deras egendom skall delas lika mellan dem då äktenskapet upplöses. Det är mot denna bakgrund som jag väljer att undersöka hur det privata pensionssparandet skall behandlas. Enligt gällande rätt skall det privata pensionssparandet ingå vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad men inte vid bodelning i anledning av dödsfall. En av slutsatserna i analysen är att skälen till denna olika behandling kan ligga i de olika skyddsintressen som finns vid de båda olika situationerna. I analysen diskuteras även möjliga anledningar till att lagstiftaren har valt att behandla privat pensionssparande som en kapitalplacering. Att lagstiftaren ändrat regleringen innebär att man tagit ett steg mot ökad gemenskapstanke vid bodelning, vilket går i stick i stäv med övrig utveckling på äktenskapsrättens utveckling.

Vissa förkortningar

Dir.	Direktiv
FAL	Lag (1927:77) om försäkringsavtal
IL	Inkomstskattelagen (1999:1229)
LB	Lagberedningen
LIP	Lag (1998:674) om inkomstgrundad pension
LIPS	Lag (1993:931) om individuellt pensionssparande
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
SFS	Statens Författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TfR	Tidskrift for Rettsvitenskap
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund (numera Advokaten)
ÄB	Ärvdabalken (1958:637)
ÄktB	Äktenskapsbalken (1987:230)

1 Inledning

Pensionsrättigheter av olika slag kan representera stora värden men också vara ojämnt fördelade mellan makarna. Ofta är det kvinnan som har ett sämre pensionsskydd än mannen. I och med den ökade skilsmässofrekvensen har frågan om hur pensionsrättigheter skall behandlas vid bodelning uppkommit i flera länder. I Sverige har det på senare år varit en omdebatterad rättspolitisk fråga i vilken mån privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande (hädanefter privat pensionssparande) skall ingå i en bodelning vid äktenskapsskillnad eller inte. Självva knäckfrågan synes vara hur denna pensionsform skall betraktas, som en pensionslösning eller en kapitalplacering. Min framställning skall behandla det privata pensionssparandets ställning i bodelnings-sammanhang.

1.1 Syfte och problemställningar

Min avsikt är att med utgångspunkt i de principuttalanden som gjorts om makars ekonomiska förhållanden till varandra undersöka hur regleringen kring bodelning och privat pensionssparande har utvecklats.

Jag kommer närmare att gå in på principerna kring egendomsfördelning när äktenskapet upplöses, såsom likadelningsprincipen och avskaffandet av underhåll mellan makar efter äktenskapets upphörande, samt undersöka vilken sorts egendom som ingår i bodelning. Syftet är att närmare undersöka det privata pensionssparandets plats i regelverket kring äktenskapets upplösning. Slutligen avser jag göra en rättspolitisk analys kring regleringen av makars privata pensionsslösningars behandling vid bodelning.

Problemställningarna är alltså vad som motiverar det privata pensionssparandets ställning i bodelningen samt varför synen på denna pensionslösning har växlat. Till viss del kommer jag även att undersöka vad som motiverar bodelningsreglerna såsom de ser ut idag och vad som motiverar ett avsteg från dessa.

1.2 Avgränsningar och disposition

Jag begränsar mig till att undersöka privat pensionssparande då det intar en intressant särställning i pensions-sammanhang. Jag avser alltså inte att undersöka hela det nya pensionssystemet, även om jag för klargörande av rättsläget gör en kortare framställning av pensionssystemet. Mitt syfte är inte heller att åstadkomma en fullständig genomgång av bodelningsreglerna utan redogörelsen för dessa skall bara vara motiverad som en bakgrund till min frågeställning kring hur det privata pensionssparandet behandlas.

Arbetet är i princip indelat i fem huvuddelar samt analys. Den första delen är en historisk tillbakablick avseende utgångspunkterna för egendomens

fördelning när äktenskapet upplösts, samt hur makarnas ekonomiska ställning gentemot varandra har utvecklats. Vidare redogörs för principerna rörande bodelning vid äktenskapsskillnad och dödsfall samt de olika egendomslagen som finns och hur de behandlas. Den tredje delen behandlar pensionssystemet översiktligt. Den innehåller även en djupare genomgång av regleringen kring privat pensionssparande, hur de är reglerade i lag, vad de innebär, hur de behandlas vid bodelning samt hur de delas. I avsnittet därefter har jag försökt visa konsekvenser i det enskilda fallet genom att tillämpa reglerna på olika situationer.

Sedan följer ett kapitel där jag visar hur utvecklingen beträffande bodelning och privat pensionssparande har sett ut och hur förändringarna har motiverats. Avslutningsvis följer en analys.

1.3 Teori, metod och material

Jag kommer att använda mig av sedvanlig juridisk metod och gå igenom gällande rätt. Undersökningen utgår från den rättsliga regleringen på området och materialet jag använder mig av blir därmed främst lagtext, både gällande rätt samt äldre lagstiftning, förarbeten, doktrin samt enstaka rättsfall. Motiven till lagstiftningen har varit viktiga i mitt arbete och jag har därför till stor del använt mig av propositioner, betänkanden och direktiv.

Min avsikt är inte att fastställa gällande rätt på oklara punkter utan att göra en rättspolitisk analys av materialet, delvis med utgångspunkt i den teoretiska modellen angående vissa normativa mönster.¹ Teorin bygger på att olika normativa grundmönster kan uttydas ibland rättsreglerna. Dessa mönster sätts i spel i normativa fält, bestämda av de olika grundmönster som också verkar som normativa poler.² De normativa grundmönstren består av moraliska sedvänjor och grundhållningar som har utbildats i samhället.³ Bland de viktigare grundmönstren i den sociala dimensionen finns enligt Christensen, å ena sidan, äganderätten och kontraktsfriheten som tillsammans bildar det marknadsfunktionella mönstret, å andra sidan finns skydd för etablerad position. Det handlar om att rättsliga regleringar bygger på och influeras av olika normativa grundmönster och att den rättsliga regleringens normativa innehåll kan beskrivas utifrån dessa mönster.

Viktiga mönster för äktenskapet är å ena sidan gemenskap och det därmed följande kravet på fördelning mellan parterna i gemenskapen efter rättvis – alternativt behovsprinciper, å andra sidan den ekonomiska självständigheten med individuell äganderätt etc.⁴ Mellan mönstret ekonomisk

---

¹ Se för närmare beskrivning; Christensen, Anna, Normative Development within the social dimension, Norma 1996:1.

² Norma 1996:1, s. 1.

³ Ryrstedt, Eva, Bodelning och bostad - ekonomisk självständighet eller gemenskap, Lund 1998, s. 18, se även Christensen Anna, Skydd för etablerad position, ett normativt grundmönster i Tidsskrift for Rettsvitenskap (TfR) 1996 s. 527 ff.

⁴ Ryrstedt s. 18.

självständighet/individuell äganderätt och det mönster som Christensen kallar det marknadsfunktionella mönstret finns ett nära samband.

Genom familjerättens historia har alltså reglering som bygger på gemenskap varit viktig.⁵ Synen på äktenskapet i äldre tider var närmast ett kontrakt mellan två ätter och regleringen tog sikte på detta. Det handlade dock om ett statuskontrakt. Utvecklingen i samhället gick mot en mer individualiserad syn på makar och detta ledde till att uppfattningen om äktenskapet ändrades till en mer renodlad kontraktsrelation. Föreställningarna om makars gemenskap fortsatte dock att vara starka. Denna spänning som ligger i föreställningarna om gemenskap å ena sidan och individen och dennes rätt å andra sidan är märkbar inom i nästan varje detalj av äktenskapsrätten.⁶

Med utgångspunkt i detta avser jag undersöka det privata pensionssparandets ställning i bodelningsfrågor.

---

⁵ Ryrstedt s. 17.

⁶ Ryrstedt s. 17.

2 Från gemenskap till individ- en historisk exposé över utvecklingen av makarnas ekonomiska förhållande till varandra

Den moderna svenska äktenskapslagstiftningen har som utgångspunkt att båda makarna är självständiga individer. Avsikten med regleringen har framhållits vara fullständig ekonomisk självständighet.⁷ Lagstiftningen som går tillbaka till seklets början är en reaktion mot den tidigare juridiska egendomsordning där makarna betraktades som en ekonomisk enhet och mannen hade rådighet över egendomen.⁸

Bakom äktenskapet ligger emellertid också en föreställning om ett livslångt förbund. Även om ekonomisk självständighet under större delen av 1900-talet framhållits som eftersträvansvärt av lagstiftaren har gemenskapstanken fortfarande en plats i regleringen, t.ex. genom bodelningsreglerna.

Äktenskapet har beskrivits som ett statusförhållande som står i motsats till uppfattningen av äktenskapet som ett upplösbart kontrakt.⁹ Äktenskapet som statusrelation bygger på tanken om gemenskap. Det normativa grundmönstret gemenskap står i motsatsförhållande till mönstret ekonomisk självständighet och individuell äganderätt. Regleringen inom äktenskapsrätten rör sig mellan dessa två poler. Även fast den uttryckta hållningen i den svenska äktenskapsrätten är att makarna är ekonomiskt självständiga individer har tanken om gemenskap fått genomslagskraft i vissa avseenden och detta sker på individtankens bekostnad.

Som den historiska återblicken nedan skall visa har lagstiftningen på äktenskapsrättens område under 1900-talet alltså rört sig i riktning mot individualitet och ekonomisk självständighet.

Enligt lagberedningens förslag till giftermålsbalk, från 1918, vilade lagstiftningen rörande makars ekonomiska förhållanden på grundsatsen om egendomsgemenskap.¹⁰ Man föreslog dock en ny ordning som skulle tillgodose både gemensamhetsprincipen och bägge makarnas anspråk på självständighet.¹¹

När giftermålsbalken infördes 1920 fick idén om jämställdhet mellan makarna bestämma utformningen av det nya giftorättssystemet som innebar att vardera maken betraktas som ägare av den egendom som han eller hon

---

⁷ Ryrstedt, s. 386, prop. 1978/79:12, Underhåll till barn och frånskilda mm., s. 138f.

⁸ Christensen, Anna, Kontroversiellt om äktenskap och samäganderätt, TfR 1984, s. 307.

⁹ Ryrstedt s. 383 samt Agell, Anders, Samlevnad utan äktenskap – en fråga för lagstiftaren? TSA 1973 s. 141.

¹⁰ LB 1918, Förslag till giftermålsbalk mm. s. 166.

¹¹ LB 1918, s. 176.

har fört med sig eller förvärvat under äktenskapet samt att maken själv förvaltar denna egendom och själv svarar för de skulder som han eller hon åtar sig.¹² Detta är ett uttryck för det normativa synsättet individualitet och oberoende.¹³ Samtidigt behölls tanken om gemenskap genom giftorätsreglerna, som ett latent krav på hälftindelning som realiserades vid äktenskapets upplösning.¹⁴ Detta krav på likadelning som huvudregel vid bodelning är det starkaste uttrycket för gemenskapstanken i äktenskapsrätten.

Stora förändringar ägde dock rum i samhället och i familjelivet under årtiondena efter att giftermålsbalken tagits i bruk. Skilsmässofrekvensen hade ökat drastiskt och kvinnornas förvärvsarbete likaså.¹⁵ Med bakgrund i dessa nya förhållanden ifrågasattes likadelningens lämplighet. I förarbetena till den nya äktenskapsbalken betonades ekonomisk självständighet och jämställdhet. Bland annat framhåller departementschefen i direktiven till familjelagssakkunniga att ”en begränsning av giftorättsinstitutet ligger i linje med den principiella uppfattning om äktenskapet i det framtida samhället jag gett uttryck åt”.¹⁶

Andra former av delning än likadelning diskuterades, till exempel återgångsdelning.¹⁷ Dock konstaterades att de flesta äktenskap fortfarande är livslånga samt att den genomsnittliga arbetsinkomsten för kvinnor som grupp är betydligt lägre än motsvarande för män.¹⁸ En återgångsdelning ansågs dessutom vara mera ägnad åt att bevara ekonomiska och sociala skillnader medan likadelningsprincipen leder till total utjämning.¹⁹ Ett särskilt skäl som invändes mot en återgångsdelning var att en sådan reform skulle missgynna kvinnorna. Familjelagssakkunniga ansåg att likadelningsregeln fortfarande gav de mest rättvisa resultaten och att mycket talade för att likadelning fortfarande var den lösning som för de flesta fallen är den mest skäligen grund för uppgörelse och samtidigt mest lämpade när det gäller att avvärja onödiga tvister mellan makarna.²⁰

Trots vad departementschefen uttryckt i direktiven om ekonomisk självständighet bibehölls giftorättsinstitutet i den nya äktenskapsbalken och därmed gemenskapstankens influens på äktenskapsrätten och i synnerhet bodelningsreglerna.

Samtidigt som gemenskapstanken överfördes till äktenskapsbalken infördes dock även en jämningsregel. Genom denna finns möjligheten till jämkning av bodelningen om resultatet av en likadelning skulle te sig alltför orättvist.

---

¹² Agell, Anders, Äktenskap, samboende, partnerskap, 3:e uppl., Uppsala 2004, s. 15 samt SOU 1981:85 Äktenskapsbalk s. 98 f.

¹³ Ryrstedt s. 386.

¹⁴ LB 1918, s. 176.

¹⁵ Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk mm., s. 42, SOU 1981:85, s. 83.

¹⁶ Dir. 1970 JU:52, Utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen, s. 85.

¹⁷ SOU 1981:85 s. 101-102.

¹⁸ Prop. 1986/87:1 s. 42, SOU 1981:85 s.100.

¹⁹ Prop. 1986/87:1 s. 43, SOU 1981:85 s. 101-102.

²⁰ Prop. 1986/87:1 s. 44, SOU 1981:85 s. 166-167.

I den nya balken införde man alltså ett skydd för individen vid framförallt kortvariga äktenskap då man inte ansåg den gemenskap motiverar likadelning byggts upp efter så kort tid.

En annan nyhet som kom i samband med den nordiska lagstiftningen i början av seklet var att äktenskapsskillnad blev möjlig på liberalare grunder än tidigare. En ny principiell grund för äktenskapsskillnad godtogs, nämligen lång och varaktig söndring mellan makarna. Utgångspunkten var fortfarande att äktenskapet var livslångt men man godtog emellertid att det måste kunna upplösas om samlevnaden mellan makarna mist sin mening.²¹ Den nya regleringen visar att synen på äktenskapet förändrades, från att vara en statusrelation som inte gick att upplösa mot en syn på äktenskapet som ett upplösbart kontrakt. Sedan dess har utvecklingen fortsatt i riktning mot en syn på äktenskapet som ett upplösbart kontrakt och ekonomisk självständighet. 1974 blev skilsmässan fri, dvs. inget krav ställdes längre på lång och varaktig söndring. Utgångspunkten var ideologiskt att en make skall ha rätt att få äktenskapet upplöst. Agell menar, att ur denna speciella synpunkt ses äktenskapet som ett uppsägbart avtal.²²

Samtidigt som rätten till skilsmässa blev oavvislig infördes bestämmelser om betänketid i vissa fall innan äktenskapsskillnad. Trots att man genom att införa fri skilsmässa accepterat synen på äktenskapet som ett upplösbart kontrakt släppte man inte helt synen på äktenskapet som ett statusförhållande, något den nya betänketidsbestämmelsen uttrycker.

Även regleringen kring underhåll mellan makar uttrycker denna motsättning. Giftermålsbalkens reglering avseende underhållsbidrag till make efter äktenskapsskillnad kvarstod ända till 1978 då det i lag stadgades att som huvudregel skulle varje make ansvara för sin försörjning. Det framhölls att äktenskapets rättsverkningar såvitt möjligt inte borde utsträckas till att gälla efter äktenskapsskillnad. Rätten att få ett äktenskap upplöst skulle i annat fall vara ofullständig.²³ Utvecklingen i praxis synes ha gått i riktning mot ekonomisk självständighet och blev definitiv med lagregleringen 1978.²⁴ Den principiella ståndpunkten beträffande underhåll mellan makar är alltså att ekonomisk självständighet skall vara huvudregel efter äktenskapet. Trots att äktenskapet har upplösts och därmed den ekonomiska gemenskapen, finns i undantagsfall en rätt att få underhållsbidrag från sin före detta make.

Som synes återkommer gemenskapstanken i regleringar på flera olika områden i äktenskapsrätten trots den principiella utgångspunkten att makarna är självständiga individer och ekonomiskt oberoende av varandra. Trots att huvudregeln i bodelningssammanhang är att allt makarnas giftorättsgods skall delas lika, skall en viktig del av en makes tillgångar inte ingå. Detta är rätten till lön. Huvudregeln för lön är nämligen, i samklang

---

²¹ Agell 2004,, s. 37.

²² Agell 2004, s. 40.

²³ SOU 1995:8, Pensionsrättigheter och bodelning, s. 65.

²⁴ Prop. 1978/79:12, s. 140.

med att underhållsbidrag mellan makar är avskaffade, att den inte ingår i bodelning (lön som redan är förfallen till betalning ingår dock, men aldrig rättigheten som sådan). Rätten till lön anses vara en rättighet som inte kan överlåtas, på grund av att individen behöver lönen för sitt livsuppehälle samt av hänsyn till arbetsgivaren. Lönen betraktas som en rättighet som är starkt knuten till individen. Ur tanken på lönen som en individuellt knuten rättighet mynnar även vårt principiella avståndstagande till underhåll mellan makar efter äktenskapsskillnad – ingick framtida lön i delning skulle detta ju innebära ett underhåll till den andre maken.

Genom anställning intjänad pensionsrätt behandlas på samma sätt som lön, ifråga om pensionsbelopp som inte förfallit till betalning.²⁵ Pensionen kan ses som en ”förlängd lön” som har upparbetats under livet och trots att pensionerna kan representera ett stort värde skall de alltså inte ingå i delningen mellan makar på grund av att de ses som en del av individens möjligheter till försörjning efter äktenskapets upplösning. Gemenskapstanken som bodelningsreglerna i övrigt bygger på har här fått vika för en stark individtanke och tanken om ekonomisk självständighet efter äktenskapets upplösning.

Privata pensionsförsäkringar och privat pensionssparande intar en särställning i detta. Medan allmänna pensioner samt tjänstepensioner behandlas som en individanknuten förlängd lön som inte ingår behandlas det privata pensionssparandet som vilket annat sparande som helst, t.ex. aktiesparande eller sparande i bank, och ingår således i likadelningen. Det har dock inte alltid varit en självklarhet att det skall vara på det sättet. Lagstiftaren har behandlat dessa pensioner på skiftande vis sedan giftermålsbalken infördes 1920. Ursprungligen behandlades privata pensionsförsäkringar och privat pensionssparande som vanligt sparande som skulle ingå i delningen och inte som andra pensioner som skulle undantas bodelning såsom en försörjningsmöjlighet för make efter äktenskapet. Istället sågs de som rättigheter av ekonomisk art som skulle bli föremål för delning mellan makarna.

Kritik riktades emellertid mot det faktum att pensionsförsäkringar inte följde samma regler som andra pensionslösningar och det ifrågasattes vad skälen var till att just dessa pensioner skulle ingå i en bodelning och delas lika mellan makarna (se för vidare utveckling av skälen i kapitel 6). arvingarna.²⁶ Kritik riktades bland annat mot de fall då vid en äktenskapsskillnad ena maken hade rätt till en pension vars värde inte skulle ingå i bodelningen medan den andre makens pension skulle ingå.²⁷ Utredningen kom därför fram till att pensionstagaren hade ett berättigat intresse av att få dessa försäkringar betraktade som annan rätt till pension och i äktenskapsbalken som kom 1987 hade huvudregeln alltså ändrats så att pensionsförsäkringar inte längre skulle ingå i en bodelning utan behandlas som andra pensioner. I och med ändringen 1987 såg man privata

---

²⁵ Agell, 2004, s. 98.

²⁶ SOU 1981:85 s. 272 samt prop. 1986/87:1 s. 162.

²⁷ Prop. 1986/87:1 s. 163.

pensionsrättigheter som en individanknuten rättighet och en del av makes förmåga att försörja sig efter äktenskapets upplösning. Redan efter två år ansåg lagstiftaren dock att det behövdes "något slags ventil" till regeln att pensionsförsäkringar inte ingick i bodelning,²⁸ då pensionsförsäkringar ibland mer verkade ha karaktären av kapitalplacering än pension. Följden blev en jämningsregel som ger gemenskapstanken mer utrymme genom en utvidgad möjlighet till delning.

Sedan år 1998 har man valt att överge den ståndpunkt där det privata pensionssparandet undantogs bodelning i likhet med andra pensioner. Istället för att, i likhet med dessa andra pensioner, se sparandet som en "förlängd lön" valde man att återgå till det synsätt som rått innan 1987, nämligen att det privata pensionssparandet skulle behandlas som vilket annat sparande som helst. Följaktligen skall det ingå i bodelning mellan makar. Därmed överges den individsyn som sedan 1987 gällt för alla pensioner och privat pensionssparande hamnar återigen i särställning, även om en möjlighet till jämkning dock kvarstår.

Till de skäl som här redovisats som avgörande för hur privat pensionssparande skall betraktas avser jag att återkomma och redogöra för grundligare, i kapitel sex.

Även i dödsfallssituationen intar det privata pensionssparandet en särställning. Trots att pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande sedan 1998 skall betraktas som vilket sparande som helst och därmed enligt giftorätsreglerna ingår i en likadelning, gör man i dödsfallssituationen ett viktigt avsteg. Till skillnad från vad som gäller vid äktenskapsskillnad skall det privata pensionssparandet inte ingå i bodelning vid dödsfall. Denna regelkonstruktion där egendomen enligt huvudregeln fördelas på olika sätt beroende på om bodelningen sker i anledning av dödsfall eller äktenskapsskillnad är inte möjlig i någon annan del av äktenskapsrätten (se dock jämningsreglerna i ÄktB 12 kap. där egendomen hanteras på olika vis beroende på om bodelningen sker i anledning av dödsfall eller äktenskapsskillnad).

Beträffande bodelning i anledning av dödsfall har man valt att ha kvar den reglering som infördes 1987, alltså att pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande inte ingår i bodelning. Skälet som angavs då var att det var orimligt att efterlevande make skulle behöva dela sin pensionsförsäkring med den avlidnes arvingar. Det skälet verkar stå sig än idag.

Det är uppenbarligen andra tankegångar som har styrt hur regleringen skall se ut vid dödsfall än vid äktenskapsskillnad. I vart fall har man inte ansett att skälen som talar för likadelning, att pensionssparande är att jämställa med vilket annat sparande som helst, väger lika tunga i dödsfallssituationen. Istället framträder individsynen; det privata pensionssparandet skall följa

---

²⁸ Prop. 1989/90:30, s. 12.

efterlevande make och inte delas med arvingarna (särkullbarn), vilket hade varit fallet om det behandlats som tex. bankmedel.

3 Egendomen och äktenskapets upplösning

3.1 Principerna för egendomens fördelning vid äktenskapsskillnad och dödsfall

3.1.1 Likadelningsprincipen

En grundläggande princip för egendomsordningen mellan makar i Sverige är att vardera maken betraktas som ägare av den egendom som han eller hon har fört med sig eller förvärvat under äktenskapet samt att maken själv förvaltar denna egendom och själv svarar för de skulder som han eller hon åtar sig.²⁹ När äktenskapet upplöses, delas makarnas sammanlagda tillgångar lika mellan dem³⁰ eller, om den ene är död, mellan dennes arvingar och den efterlevande maken. Delningen skall omfatta all makarnas giftorättsgoods, alltså i princip all egendom som inte gjorts till makes enskilda. Äktenskapsbalkens bodelningsregler bygger på den nordiska likadelningsregeln. Regeln tillkom efter nordiskt samarbete i början av seklet och under 1920-talet antogs i hela Norden lagar som byggde på den, i Sverige genom giftermålsbalken 1920.³¹

Idén att varje make ansvarar för sin egendom och sina skulder samt att egendomen skall delas lika mellan makarna efter äktenskapets upplösning bröt helt mot den äldre ordning där mannen var hustruns målsman och förvaltare av även hennes egendom.³² I lagberedningens betänkande till ny giftermålsbalk ansåg man att denna gamla ordning var synnerligen otillfredsställande i fråga om förvaltningen av makarnas egendom.³³ Man diskuterade vilket system som skulle kunna ersätta det gamla. Idén om fullständig egendomsskillnad mellan makarna avvisades med hänvisning till att en sådan ordning visserligen gav hustrun rätt att råda över sin egendom, men helt lämnade vid sidan den viktiga grundsatsen att mellan makar bör finnas en viss gemensamhet även i det ekonomiska. Med en sådan ordning var man rädd att en make skulle se till sig själv först i stället för till familjen samt att systemet skulle kunna bli ofördelaktigt för hustrun, då mannen ofta är den förmögare och den som har en inkomst.³⁴

Genom det förslag som lagts fram vid nordiska juristmötet; att makarna var fullständigt jämställda och likaberättigade att råda över sin egendom men skulle dela lika på egendomen vid äktenskapets upplösning ansåg man att

---

²⁹ SOU 1981:85, s. 98 f.

³⁰ ÄktB 11 kap. 3 §.

³¹ Sverige 1920, Island 1923, Danmark 1925, Norge 1927 och Finland 1929. SOU 1981:85 s. 98 f.

³² Tottie, Lars, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m. Stockholm 1990, s. 99.

³³ LB 1918, s. 167.

³⁴ LB 1918, s. 172.

man tillgodosåg både gemensamhetsprincipen samt makarnas självständighet.³⁵

Genom likadelningen skulle inte en av makarna vid äktenskapets upplösning kunna gå fullständigt tomhänt ur ett välförsett bo. Särskilt hustrun skulle kunna få andel i besparingarna.³⁶ Då ett flertal av kvinnorna vid seklets början var hemarbetande och utan arbetsinkomst var detta av vikt. Eftersom dessutom 97 procent av äktenskapen upplöstes genom dödsfall och makar inte hade arvsrätt efter varandra var bodelningen viktig för efterlevande make.³⁷

Inför äktenskapsbalkens tillkomst 1987 diskuterades huruvida likadelningsprincipen passade i ett samhälle som utvecklats mycket sedan 1920-talet. Skilsmässofrekvensen hade ökat drastiskt och kvinnornas förvärvsarbete likaså.³⁸ Man diskuterade om andra alternativ till exempel total egendomsskillnad och återgångsdelning skulle främja makarnas självständighet och likaberättigande.³⁹ Återgångsdelning innebär att endast den egendom som på annat sätt än genom gåva, arv eller testamente har förvärvats under samlevnaden går till delning mellan makarna. Det som delas skall vara ett direkt resultat av makarnas samlevnad. Familjelagssakkunniga konstaterade dock att de flesta äktenskap fortfarande är livslånga samt att den genomsnittliga arbetsinkomsten för kvinnor som grupp är betydligt lägre än motsvarande för män.⁴⁰ En återgångsdelning ansågs dessutom vara mera ägnad åt att bevara ekonomiska och sociala skillnader medan den nordiska likadelningsprincipen leder till total utjämning.⁴¹ Ett särskilt skäl som invändes mot en återgångsdelning var att en sådan reform skulle missgynna kvinnorna.⁴²

Lagstiftaren ansåg att likadelningsregeln fortfarande gav de mest rättvisa resultaten och att mycket talade för att likadelning fortfarande var den lösning som för de flesta fallen är den mest skäligen som grund för uppgörelse och samtidigt mest lämpade när det gäller att avvärja onödiga tvister mellan makarna.⁴³ Ett annat syfte med att kvarhålla likadelningsprincipen förefaller ha varit enkelhet i tillämpningen. Likadelning innebär att man inte behöver ta hänsyn till inflationseffekter, sammanblandning av egendom och behandlingen av egendom som har ersatt annan egendom.⁴⁴

---

³⁵ LB 1918, s. 175. Se även Tottie, s. 99-100.

³⁶ LB 1918, s. 176. Se även Tottie, s. 100.

³⁷ Brattström, Margareta, Makars pensionsrättigheter, Uppsala 2004, s. 34. Se även SOU 1964:35 Äktenskapsrätt I, s. 16.

³⁸ SOU 1981:85 s. 83 samt prop. 1986/87:1 s. 42.

³⁹ SOU 1981:85 s. 101-102 samt prop. 1986/87:1 s. 43.

⁴⁰ SOU 1981:85 s.100. Se även prop. 1986/87:1 s. 42 och 44.

⁴¹ SOU 1981:85 s. 101-102 samt prop. 1986/87:1 s. 43.

⁴² Prop. 1986/87:1 s. 44.

⁴³ SOU 1981:85 s. 166-167 samt prop. 1986/87:1 s.44.

⁴⁴ Prop. 1986/87:1, s. 44. Se även Ryrstedt s. 129.

Huvudprincipen för egendomens fördelning mellan makar vid äktenskapets upplösning, både vid äktenskapsskillnad och dödsfall, är alltså än idag likadelsoning. Från denna princip finns dock möjlighet till undantag.

3.1.2 Underhåll till make efter äktenskapsskillnad

Inte bara delningen av makarnas egendom påverkar utfallet av en makes ekonomiska situation efter äktenskapsskillnad utan även förekomsten av underhåll kan vara avgörande. I Sverige har lagstiftaren avskaffat underhåll mellan makar efter äktenskapsskillnad men det kan ändå förekomma i vissa situationer. Så länge äktenskapet består har makarna en tvingande, ömsesidig underhållsplikt gentemot varandra enligt ÄktB 6 kap. 1 § där det stadgas att båda makarna skall ”bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma och personliga behov skall tillgodoses”. Underhållsskyldigheten under äktenskapet bygger på föreställningen om den gemenskap som antas råda mellan två gifta makar, såväl ekonomisk som emotionell.

När ett äktenskap upplöses antas dock denna gemenskap upphöra. Då en make har rätt att få sitt äktenskap upplöst är därför underhåll mellan makar efter äktenskapets upplösning avskaffade i Sverige i annat än undantagsfall. Skulle makarna fortsätta att vara underhållsskyldiga gentemot varandra skulle inte gemenskapen upphöra helt och således skulle inte makens möjlighet att upplösa gemenskapen vara fullständig.⁴⁵ Äktenskapets rättsverkningar bör såvitt möjligt inte utsträckas att gälla efter dess upplösning.⁴⁶ Utgångspunkten är enligt ÄktB 6 kap. 7 § 1 st. att vardera maken ansvarar för sin försörjning efter äktenskapsskillnad. Då äktenskapet upphör, upphör även de ekonomiska banden mellan makarna. Det finns dock möjlighet till underhåll i två undantagsfall. Det ena är då en make kan behöva underhåll under en övergångsperiod, för att kunna bli självförsörjande senare. Men även underhållsbidrag utan tidsbegränsning kan bli aktuella under förutsättning att en make har svårigheter att försörja sig själv efter ett långvarigt äktenskap eller om det annars finns synnerliga skäl. Enligt propositionen till 1978 års lagändring skulle dock undantagen användas restriktivt.⁴⁷ Av ett HD-avgörande från 1998 framgår att ett samband mellan behovet av underhållsbidrag och äktenskapet är en förutsättning för att ett underhållsbidrag för längre tid än en övergångsperiod ska bli aktuellt.⁴⁸ Genom en lagändring 1998 har bestämmelserna om underhållsbidrag fått tillägg med innebörden att vid prövning av rätten underhållsbidrag skall hänsyn tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd⁴⁹; jag återkommer till detta senare.

---

⁴⁵ Jfr SOU 1977:37, Underhåll till barn och frånskilda, s. 109.

⁴⁶ SOU 1977:37 s. 38.

⁴⁷ Prop. 1978/79:12 s. 190. Ryrstedt s. 53.

⁴⁸ NJA 1998 s. 238.

⁴⁹ ÄktB 6 kap. 7-8 §§.

3.2 Egendomsslagen vid delning mellan makar och förutvarande makar

Ett äktenskap kan juridiskt sett bara upphöra på två sätt; genom dödsfall eller genom äktenskapsskillnad. Hur egendomen mellan makarna, eller mellan en efterlevande make och den avlidnes arvingar, skall fördelas kan variera mycket.

3.2.1 Giftorättsgods

3.2.1.1 Giftorättsgods i allmänhet

Vid bodelning i anledning av dödsfall skall makarnas egendom fördelas mellan dem enligt ÄktB 9 kap. 1 §. Som den kritiska dagen gäller dagen då dödsfallet inträffade. Finns det endast gemensamma bröstarvingar blir någon bodelning sällan aktuell då den efterlevande maken skall överta all egendom i boet på grund av arvsrätt och giftorätt. (Frågan om någon bodelning då alls är möjlig har diskuterats i litteraturen.⁵⁰) Den efterlevande maken har dock inte arvsrätt efter den avlidne om denne efterlämnar särkullbarn eller om det finns ett testamente. I sådana fall krävs en bodelning. Enligt ÄktB 9 kap. 5 § skall bodelning då förrättas mellan den andra maken samt den dödes arvingar och universella testamentstagare. För arvingar och universella testamentstagare gäller i så fall, om inget annat sägs, vad som är föreskrivet om make.

Reglerna för vad som ingår i bodelning i anledning av ena makens frånfalle och bodelning i anledning av äktenskapsskillnad är snarlika. Enligt ÄktB 10 kap 1 § skall makarnas giftorättsgods ingå. Giftorättsgods är egendom som inte gjorts enskild, genom äktenskapsförord eller genom föreskrift av tredje man, från vilken en make fått egendom genom benefik rättshandling. Enligt 2 § har make rätt att undanta vissa personliga saker och personliga presenter. Enligt 3 § 1 st. skall inte heller rättigheter som inte kan överlätas eller som är av personlig art ingå i bodelningen om det skulle strida mot vad som gäller för den rättigheten. Förutom regleringen kring hur vissa pensionsrättigheter skall hanteras vid bodelning enligt ÄktB 10 kap. 3 § 2 och 3 st. ingår samma sorts egendom i bodelning vid äktenskapsskillnad som vid dödsfall.

En efterlevande make har rätt att, enligt ÄktB 12 kap. 2 § st.1, begära att vardera sidan såsom sin andel behåller sitt giftorättsgods. Efterlevande make kan göra så oavsett om han eller hon har mest eller minst giftorättsgods. Arvingarna har inte rätt att göra samma sak. Denna regel tillkom 1987. Skälet var att man ville undvika situationer där efterlevande make genom likadelning av giftorättsgodset var tvungen att avstå egendom till den avlidne makens särkullbarn.⁵¹

---

⁵⁰ Se Agell 2004 s. 221f.

⁵¹ Prop. 1986/87:1 s. 88.

När bodelning sker i anledning av äktenskapsskillnad skall makarnas egendom fördelas mellan dem enligt ÄktB 9 kap. 1 §. Någon bodelning behövs inte om makarna har endast enskild egendom och ingen av dem begär att få överta bostad eller bohag från den andra maken.⁵² Bodelning skall göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes, den så kallade kritiska dagen, enligt ÄktB 9 kap 2 §.

Giftorättsgodset skall alltså enligt huvudregeln fördelas lika mellan makarna. Då likadelningsregeln emellanåt kan ge resultat som inte verkar helt rättvisa finns regler om att hälftindelningen kan frångås vid speciella omständigheter. Detta gör sig gällande framförallt vid kortvariga äktenskap och särskilt om den ena maken fört med sig betydande belopp in i boet. Det kan även tänkas fall där senare förvärvad egendom vid bodelningen kommer att övergå till andra maken i en omfattning som är diskutabel. I ÄktB 12 kap. 1 § slås fast att om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt att en make ska lämna ifrån sig egendom till den andre maken i den omfattning som följer av ÄktB 11 kap., skall bodelningen istället göras så att den förstnämnde maken får behålla mer av sitt giftorättsgods. I första hand skall jämningsregeln tillämpas vid kortvariga äktenskap. Frågan om betydelsen av äktenskapets varaktighet samt vad kortvarigt innebär diskuterades i förarbetena. I betänkandet hade en tioårsregel föreslagits men detta förkastades av departementschefen som istället diskuterade en schablonmässigt angiven femårsregel. Trots att denna regel inte inflöt i lagtexten kan den fungera som ett riktmärke.⁵³ Även vid ett långvarigt äktenskap kan dock likadelning i vissa fall vara oskälig. Det är dock alltså bara den make som äger mest som kan begära jämkning. Den make som äger minst kan aldrig genom jämkning erhålla mer.

3.2.1.2 Särskilt om privat pensionssparande

Här följer en kort introduktion till det privata pensionssparandets plats i bodelningen, en mer ingående beskrivning av det tillämpliga regelverket följer i kapitel 4.2.

Pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande betraktas som giftorättsgods och följer de vanliga bodelningsreglerna vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad. Precis som annat giftorättsgods skall de ingå i delningen och delas lika mellan makarna, enligt ÄktB 10 kap. 1 § samt 10 kap. 3 § st e contrario. Det finns dock en jämningsregel i st. 3 som innebär att delar av det privata pensionssparandet likväl inte skall ingå i vissa fall. Vid dödsfall skall inte pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande, ingå i bodelningen, trots att dessa pensioner annars skall följa likadelningsreglerna.

---

⁵² För diskussion huruvida en bodelning kan äga rum även då all egendom gjorts enskild se Teleman, Örjan, Bodelning - under äktenskap och vid skilsmässa, 4:e uppl., Stockholm 2003, s. 86-88.

⁵³ Prop. 1986/87:1 s. 184ff. Se även Ryrstedt s. 132 ff.

3.2.2 Enskild egendom

Enligt ÄktB 7 kap. 1 § är en makes egendom giftorättsgods i den mån den inte är enskild. Att den är enskild innebär att den inte blir föremål för delning mellan makarna då äktenskapet upplöses.⁵⁴ Enskild egendom är sådan egendom som gjorts enskild genom äktenskapsförord, eller som en av makarna fått i gåva av tredje man med villkor att den skall vara enskild egendom, testamente med samma villkor, arv med samma villkor, vissa försäkringsersättningar samt vad som trätt i stället för de uppräknade sakerna.⁵⁵ Avkastning skall dock bli giftorättsgods om inget annat föreskrivits. Genom att upprätta äktenskapsförord kan makar bestämma om de vill att egendom skall vara enskild. Det krävs att båda makarna är överens för att egendomen skall bli enskild och äktenskapsförordet måste vidare upprättas och registreras i laga ordning.

3.2.3 Särskild egendom

Viss egendom är giftorättsgods utan att ingå i bodelning. Förutom personliga saker som kläder osv. gäller detta även så kallad särskild egendom. Enligt ÄktB 3 § 1 st. skall inte rättigheter som inte kan överlåtas eller som är av personlig art ingå i bodelningen om det skulle strida mot vad som gäller för den rättigheten. Detta benämns i litteraturen ofta som egendom av särskilt slag. Egendomen det handlar om kan vara av många olika slag men utmärks genom den speciellt personliga bindningen till ägaren.⁵⁶

Anledningen till att dessa tillgångar inte skall ingå i en bodelning är att en bodelning skulle kunna innebära att de bytte ägare.⁵⁷ Därför har man velat begränsa giftorättens verkningar så att inte egendom som är oöverlåtbar för maken själv skall kunna överlåtas genom bodelning. Inte heller då en rättighet är knuten till en makes person passar den för övergång genom bodelning.⁵⁸

Det finns alltså två grunder för att lagrummet skall vara tillämpligt; att rättigheten är oöverlåtbar eller av personlig art. Lagtexten ger inte svar på frågan vilka konkreta rättigheter som avses. En direkt motsvarighet till ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. fanns i giftermålsbalken och motiven går alltså tillbaka till 1918. Lagberedningen till giftermålsbalken framhöll att ”det fanns vissa förmögenhetsrättigheter som på grund av sin natur eller om dem givna föreskrifter var så knutna vid den berättigades person att hans make ej eller allenast under vissa förutsättningar kunde få del i dem”.⁵⁹

---

⁵⁴ För diskussion huruvida en bodelning kan äga rum även då all egendom gjorts enskild se Teleman, s. 86-88.

⁵⁵ ÄktB 7 kap. 2 §.

⁵⁶ Carlén-Wendels, Thomas, Bodelning och arvsskifte – efter äktenskap och samboende, 9:e uppl., Stockholm 1994, s. 37.

⁵⁷ Teleman, s. 67 1998.

⁵⁸ Agell, 2004, s. 97.

⁵⁹ LB 1918 s. 222 och Tottie, s. 296.

Enligt en uppräknning i lagförarbetena till giftermålsbalken menas med rättighet närmast något annat än äganderätt till pengar eller andra saker. Det man har avsett var istället speciella fordringar, avtalsprestationer och immaterialrätter.⁶⁰ Lagberedningen indelade de ej överlåtbara rättigheterna i fyra huvudgrupper.⁶¹ Då denna uppräknning endast är av formell natur har den ansetts leda till gränsdragningsproblem.⁶² Därför har man i litteraturen istället delat in dessa rättigheter efter andra strukturer.⁶³

I doktrinen har bland andra Agell, Tottie och Teleman gjort indelningar av dessa rättigheter. Dessa indelningar är snarlika och bygger på att man i fråga om rättigheter som inte kan överlåtas kan göra en grov indelning med ledning i om oöverlåtbarheten beror på a) sociala hänsyn till den berättigade, b) den förpliktades intresse eller c) överlåtelseförbud i villkor genom testamente eller gåva av tredje man.

Bland de rättigheter som anses vara ej överlåtbara av sociala skäl nämns rätten till pension i allmänhet och lön. Det är rättigheten som sådan som skall hållas utanför bodelningen, inte lön eller pension som redan är tillgänglig. Det anses även att underhållsbidrag och studiebidrag hör hit. Alla dessa rättigheter är sådana att de är både personliga och oöverlåtbara. Tottie räknar dessutom upp en rad olika rättigheter som enligt lag inte får överlåtas, t.ex. rätt till ersättning inom ramen för sjukförsäkring, folkpension och försäkring för tilläggspension enligt 20 kap. 6 § lag (1962:381) om allmän försäkring.

Som ett exempel på ett överlåtelseförbud i den förpliktades intresse ger Agell rätten till jakt. Även hyresrätt, arrenderätt mm. är av denna typ men huruvida de skall ingå eller ej i bodelning är reglerat i jordabalken.⁶⁴ Om den förpliktade samtycker torde det inte finnas hinder mot att rättigheten ingår i bodelningen.⁶⁵ Ett överlåtelseförbud av tredje man genom gåva eller testamente kan tex. innebära att en testamentarisk nyttjanderätt inte får överlåtas. Även fideikommissrätten anses vara av detta slag.

Vad beträffar rättigheterna av personlig art anses upphovsrätt vara ett typexempel. Tottie nämner utöver upphovsrätten bland annat även rätten till skadestånd enligt Utsökningsbalkens 5 kap. 7 § alltså skadestånd med anledning av personskada, frihetsberövande, falskt åtal mm. Agell framhåller även att rätten till vissa försäkringsersättningar är av sådan personlig art att de därför inte skall ingå i bodelning.

Skulle rättigheten däremot övergå till att bli kontanta medel skall den ingå i bodelningen.⁶⁶

---

⁶⁰ Teleman s. 69. Jfr LB 1918 s. 222ff samt NJA II 1921 s. 58 ff.

⁶¹ Tottie s. 300. LB 1918 s. 223.

⁶² Teleman s. 69. Tottie s. 300.

⁶³ Agell 2004, s. 97, s.101, Tottie, s. 297-316, Teleman s. 69-75.

⁶⁴ Tottie s. 306.

⁶⁵ Tottie s. 306.

⁶⁶ Agell 2004, s. 101

3.3 Kort om arv

Inte bara reglerna om efterlevande makes rätt till egendom genom giftorätt blir aktuella när ett äktenskap upplöses genom dödsfall. Även frågan om makes arvsrätt efter den döde aktualiseras. Ärvdabalken (1958:637) reglerar hur den avlidnes kvarlåtenskap skall fördelas. Makes arvsrätt regleras i 3 kap. Om arvlåtaren var gift skall kvarlåtenskapen tillfalla efterlevande make enligt 3 kap 1 §. Lagen gör ingen skillnad mellan gifträtts gods och enskild egendom i detta avseende, utan efterlevande makes arvsrätt omfattar även enskild egendom som den först avlidna ägt.⁶⁷ Särkullbarn, dvs. bröstarvingar till enbart den avlidne, har dock rätt att få ut sin arvslott omedelbart då föräldern avlidit om särkullbarnet vill det.

Enligt ÄB 3 kap. 1 § st. 2 har efterlevande make dock alltid rätt att erhålla egendom som tillsammans med det han/hon erhållit ur bodelningen eller med hans/hennes enskilda egendom motsvarar fyra gånger det basbelopp enligt lagen om allmän försäkring som gäller vid tiden för dödsfallet. Gemensamma bröstarvingar och andra arvingar får ut sitt arv vid den efterlevande makens död. Regeln att efterlevande make ärver före bland annat gemensamma barn tillkom 1987 i samband med att nya ÄktB infördes. Tidigare reglering innebar att alla bröstarvingar fick ut sitt arv direkt vid förälders frånfälle. Man ansåg dock att efterlevande makes ställning borde stärkas då det var viktigare för maken att få sitta kvar i orubbat bo än för barnen att få ut sitt arv direkt. Den sociala funktionen att trygga avkomlingarnas ekonomiska situation, som regleringen tidigare fyllt, ansågs inte längre nödvändig.⁶⁸

---

⁶⁷ Walin, Gösta, Kommentarer till ärvdabalken, del 1, Stockholm 1993 s. 40.

⁶⁸ Walin, s. 33.

4 Pensioner

4.1 Pensionssystemet

Efter ett omfattande reformarbete infördes det nya pensionssystemet i Sverige den 1 januari 1999 och har sedan dess trätt i kraft successivt.⁶⁹ Pensionssystemet är lagreglerat enligt lagarna om inkomstgrundad ålderspension (1998:674), LIP, respektive om garantipension (1998:702). Avsikten med det nya systemet är bland annat att det skall klara samhällsekonomiska och demografiska förändringar. Antalet pensionärer kommer att fortsätta öka och därmed kostnaderna för systemet.⁷⁰

Det gamla systemet var förmånsrelaterat vilket innebar att pensionären garanterades en pension på en viss nivå och avgifterna anpassades för att täcka denna nivå. Det nya systemet är avgiftsrelaterat. Det innebär att det är avgifterna som ligger fast och utgående pensionsförmåner som måste anpassas efter de inkomster som flyter in.⁷¹ En annan av skillnaderna mot det system som gällde tidigare är även att det nu är hela livsinkomsten som avgör hur mycket du får i pension, inte bara ett visst antal av åren.⁷²

De första "nya" pensionerna betalades ut år 2003. Den som är född mellan 1938 – 1953 får pension enligt både det gamla och det nya systemet. Den som är född 1954 eller senare får pension helt enligt det nya systemet. Det som tjänats in före 1999 räknas då om och kommer att ingå enligt det nya systemet.⁷³

Det nya allmänna pensionssystemet består av tre delar; garantipension, inkomstpension och premiepension. Garantipension är det nya namnet på det som benämndes folkpension men är inte uppbyggd på samma sätt. Medan folkpension utgick till alla berättigade oavsett om man hade tilläggspension eller ej så skall garantipensionen fungera som en utfyllnad för den som har låg inkomstrelaterad pension. Den är den allra lägsta nivån man är garanterad. Garantipensionen fyller ut pensionen upp till 6 993 kronor i månaden om man är ogift och 6 238 kronor i månaden om man är gift och kan i vissa fall kompletteras.⁷⁴

Garantipensionen är skattefinansierad och för att vara berättigad till den skall man vara bosatt i Sverige vid tiden för utbetalningen. För att vara berättigad till full garantipension skall man ha varit bosatt i Sverige i minst 40 år, sedan reduceras beloppet med 1/40 del för varje år som saknas. Eftersom garantipension är en utfyllnadsförmån skall den avräknas mot det

---

⁶⁹ Det gäller fullt ut från 2003, Brattström s. 54.

⁷⁰ Prop. 1997/98:151, Inkomstgrundad ålderspension, m.m. s. 154.

⁷¹ Christensen, Anna, Grunderna i socialförsäkringsrätten, 3:e uppl, Lund 1999, s. 131.

⁷² <http://www.fk.se/privatpers/pensionar/pensionssys/livink/> 2005-01-26.

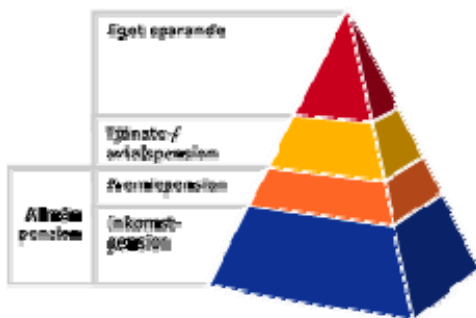
⁷³ <http://www.foreningsparbanken.se/sst/inf/out/infOutWww/0..2811.00.html> 2004-10-04.

⁷⁴ <http://www.fk.se/privatpers/pensionar/pensionssys/garpen/> 2005-01-25.

pensionsskydd som personen faktiskt har. Olika regler gäller beroende på födelseår. För den äldre generationen gäller att avräkning skall ske mot inkomstgrundad allmän pension samt tjänstepension, enligt garantipensionslagen 2 kap. 4-15 §§ medan man för den yngre generationen enbart gör avräkning mot den inkomstgrundande ålderspensionen. Privat pensionssparande eller annan förmögenhet påverkar inte rätten till garantipension för äldre eller yngre generation.

Det nya namnet på ATP är inkomstpension. Det huvudsakliga sättet att tjäna in pension på är förvärvsarbete. Pensionsgrundande inkomst består av inkomster av anställning och inkomster av annat förvärvsarbete. Det är hela livsinkomsten som är pensionsgrundande. Inkomstpensionen är ett fördelningssystem där avgifterna som kommer in går till dagens pensionärer. De som betalar in idag får pensionsrätter som betalas ut när man pensioneras. Hur mycket du tjänar varje månad, hur lönerna allmänt utvecklar sig i samhället och vid vilken ålder du går i pension är faktorer som påverkar inkomstpensionens storlek.

Premiepensionen är 2,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Den sätts in på ett konto, som man individuellt skall placera i olika fonder. Dessa pengar betalas inte ut till dagens pensionärer utan är individuellt knutna. Makar som omfattas av det allmänna pensionssystemet har rätt att överföra pensionsrätt som intjänats i premiepensionssystemet mellan sig. Det sker genom att makarna gemensamt anmäler det till försäkringskassan.⁷⁵ Det krävs alltså enighet för en överföring.⁷⁶ Denna möjlighet utnyttjades år 2001 av 2,3 promille av alla gifta par,⁷⁷ alltså väldigt få.

Ett exempel på hur en persons pensionslösning kan se ut, observera dock att delarna kan var större, mindre eller inte finnas alls, från fall till fall.

Utöver den allmänna pensionen finns andra möjligheter att få pension. 90 procent av alla löntagare får tjänstepension från sin arbetsgivare och många har ett privat pensionssparande. De olika pensionslösningarna som en

⁷⁵ <http://www.fk.se/privatpers/pensionar/pensionssys/prepen/> 2005-02-09.

⁷⁶ Den svenska ålderspensionen 2003 s. 17,

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/05/06/bd2fefe2.pdf> 2005-02-09. Se även Agell s.

111.

⁷⁷ Brattström s. 92.

person kan ha påverkar inte varandra utan summan blir varje persons totala pension.⁷⁸

Tjänstepensioner och avtalspensioner är knutna till ett anställningsförhållande och förhandlas fram av parterna på arbetsmarknaden; mellan arbetsgivare och fackförening och skall komplettera den allmänna pensionen.

Det egna privata pensionssparandet kan vara utformat antingen som ett sparande eller som en pensionsförsäkring. Ett individuellt pensionssparande saknar försäkringsinslag medan pensionsförsäkringen har det. Gemensamt för allt pensionssparande är att det är bundet fram tills spararen uppnått 55 års ålder. Därefter är det möjligt att ta ut det sparade kapitalet under en period av minst fem år. Sparandet är avdragsgillt i deklarationen enligt vissa regler och utbetalningarna räknas som skattepliktig inkomst. En närmare redogörelse för vad de privata pensionslösningarna innebär följer nedan.

En form av pensionsförsäkringar är de så kallade tjänstepensionsförsäkringarna. En tjänstepensionsförsäkring är en pensionsförsäkring som har samband med tjänst och för vilken en arbetstagares arbetsgivare åtagit sig att betala premierna, inkomstskattelagen (1999:1229) 58 kap. 7 § (IL). Den som tecknar försäkringen blir försäkringstagare och ägare av försäkringen men det är som är försäkrad vars ålder eller dödsfall utlöser utbetalning, IL 58 kap. 8 §.⁷⁹ Det kan dock även vara en pensionsförsäkring som - sedan en anställd dött - tecknats av arbetsgivaren till förmån för den anställdes efterlevande och som arbetsgivaren har åtagit sig att betala samtliga premier för. Det är bara gällande tjänstepensionsförsäkring som försäkrad och försäkringstagare inte behöver vara samma person. Försäkrad till sådan försäkring skall vara den som var anställd när avtalet ingicks. Om försäkringstagaren eller hans make eller sambo har barn under 20 år, får försäkringstagaren dock teckna en försäkring som avser efterlevandepension på makens eller sambons liv, om barnet sätts in som förmånstagare. IL 58 kap. 9 §.

4.1.1 Hur behandlas de allmänna pensionerna och tjänstepensionerna vid bodelning?

Det finns olika sätt att se på pensionsrättigheter. Enligt ett synsätt är pensionsrättigheter rättigheter av ekonomisk art som i princip bör delas lika mellan makarna på samma sätt som andra tillgångar av ekonomiskt värde. Enligt ett annat synsätt är en makes pensionsrättigheter en större eller mindre del av hans förmåga att försörja sig efter äktenskapets upplösning, och utjämning mellan makarna av pensionsrättigheter bör därför komma i fråga bara i överensstämmelse med de principer som gäller för underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad.⁸⁰ Beträffande i princip

⁷⁸ <http://www.forsakringskassan.se/pension/pensys/pentre/pentre2.php> 2004-10-04

⁷⁹ Brattström, i Advokaten, nr 4, 2003.

⁸⁰ Prop. 1997/98:106 s. 32.

samtliga pensionsformer i Sverige förutom det privata sparandet har det här beskrivna andra synsättet vunnit företräde.

Enligt ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. skall således inte rättigheter som inte kan överlåtas eller som är av personlig art ingå i bodelningen om det skulle strida mot vad som gäller för den rättigheten. Som nämnts ovan är vissa pensioner av detta slag. Pensionerna det handlar om är allmän pension samt tjänstepensioner eller pensionsförsäkring som arbetsgivaren tecknat.⁸¹ Rätten till allmän pension kan enligt lag inte överlåtas innan pensionen är tillgänglig för lyftning enligt LIP 15 kap. 16 §. Även premiepensionen är av det slag att den inte skall ingå i bodelning och kan bara överföras mellan makar enligt LIP 4 kap. 7 §.

Inte heller rätt till tjänstepension går vanligen att överlåta, vilket kan framgå av pensionsavtalet, men också har fastslagits i praxis. Enligt NJA 1936 s. 251 jämställs rätten till tjänstepension med fordran på lön och är därmed oöverlåtbar.⁸² När en pension grundas på kollektivavtal brukar den vara förbunden med ett förbud mot överlåtelse vilket gör att den inte ingår.⁸³ Tottie understryker även att det är rättigheten som sådan som skall hållas utanför bodelningen, inte lön eller pension som redan är tillgänglig.

ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. är även tillämplig på de pensioner som betalas ut av arbetsgivaren eller en av honom för ändamålet bildad stiftelse eller av ett försäkringsbolag vari arbetsgivaren tecknat försäkring.⁸⁴ De så kallade tjänstepensionsförsäkringarna, skulle alltså omfattas av ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. och således inte ingå i bodelning. Det är alltså den arbetsgivare som har åtagit sig att betala premierna för tjänstepensionsförsäkringen, som blir försäkringstagare och ägare av försäkringen men det är den som är försäkrad, alltså den anställde, vars ålder eller dödsfall utlöser utbetalning.⁸⁵ En försäkring som är konstruerad på det sättet kan inte ingå i en bodelning mellan makarna eftersom det är arbetsgivaren som äger den och det följer av IL 58 kap. 16 och 17 §§ p.1 att försäkringen i princip är oöverlåtbar när arbetsgivaren äger den. (Agell har påpekat den märkliga följden av detta, att man gör skillnad i bodelningshänseende mellan de pensionsförsäkringar som har tecknats av arbetsgivare eller av maken själv.)⁸⁶

Frågan om en sådan försäkring trots att den är en tjänstepensionsförsäkring ändå skulle kunna ingå i bodelning har diskuterats av Brattström samt i förarbetena.⁸⁷ Brattström menar att en pensionsförsäkring som inte ägs av en make personligen ändå kan ingå i bodelningen när en make av olika skäl kan förfoga över försäkringen. Detta skulle alltså gälla oavsett vem som är försäkringstagare vilket även framgår av propositionen. I praktiken kan det

⁸¹ Brattström s. 47, Tottie, s. 303, samt Agell 2004, s. 102.

⁸² Brattström s. 44-47.

⁸³ Agell 2004 s. 98 samt Carlén-Wendels s. 42.

⁸⁴ Tottie, s. 303.

⁸⁵ Brattström, i Advokaten, nr 4, 2003.

⁸⁶ Agell, Anders, Nordisk Äktenskapsrätt, Nord 2003:2, Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn 2003, s. 346.

⁸⁷ Brattström, i Advokaten, nr 4, 2003, prop. 1997/98: 106 s. 38 och 62.

innebära att om den försäkrade t.ex. i egenskap av ensam aktieägare har det bestämmande inflytandet över arbetsgivaren, så att han i praktiken bara behöver samtycke av sig själv för att förfoga över försäkringen, skulle pensionsförsäkringen ingå i bodelningen.⁸⁸

Eftersom de allmänna pensionerna samt tjänstepensioner och tjänstepensionsförsäkringar är så kallad särskild egendom skall de således inte ingå i bodelningen då de är antingen oöverlåtbara eller av personlig art. De ses såsom en förlängning av lönen från arbetsgivaren och alltså en del av en makes försörjningsmöjlighet efter att äktenskapet upplösts.

Om pensionsrättigheten visserligen är oöverlåtbar men det inte skulle strida mot vad som gäller för den rättigheten, kan den likväl ingå.

4.2 Privat pensionssparande

De privata pensionslösningarna (pensionsförsäkring och pensionssparavtal) är inte av det slaget att de omfattas av ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. Huvudregeln är således att de skall ingå i bodelningen. Dock finns i st. 2 och 3 undantag från denna regel. Inledningsvis följer en beskrivning av vad de privata pensionsförsäkringarna och pensionssparandet innebär och sedan en redogörelse för hur de behandlas, i samband med äktenskapsskillnad och i samband med dödsfall.

Allt fler svenskar sparar till sin pension, år 2002 fanns det cirka 2 miljoner pensionssparare varav de flesta var kvinnor.⁸⁹ Sedan 1928 har staten uppmuntrat privata pensionsförsäkringar och sedan 1993 även individuellt pensionssparande genom att erbjuda skattefördelar för dessa sparformer. Syftet har varit att varje person själv skall trygga sin ålderdom och de ekonomiska förhållandena för sina efterlevande.⁹⁰ Pensionsförsäkringar har ansetts vara ett nödvändigt komplement till övriga pensionsrättigheter.⁹¹

En pensionsförsäkring innebär att man tecknar en försäkring som kommer att falla ut vid en avtalad tidpunkt och för detta ändamål betalar man premier. Försäkringen skall fungera som en ålders- sjuk- eller efterlevandepension eller ett komplement till sådan och ge rätt till utbetalningar såsom en pension, enligt det avtal man har tecknat. Sparandet förvaltas kollektivt av ett försäkringsbolag och spararna kan inte påverka placerandet. Pensionen som kommer att utgå genom en pensionsförsäkring är alltså, som namnet indikerar, en försäkring. Det finns en uppsjö av olika slags försäkringar. Dessa regleras bland annat i lagen (1927:77) om

---

⁸⁸ Prop. 1997/98:106 s. 61.

⁸⁹ <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443> publicerad 2004-10-22. 2004-12-09

⁹⁰ SOU 1975:21 Pensionsförsäkring – avdragsrätt vid inkomstbeskattning för försäkringspremie och kontoavsättning mm. s. 49, Jfr även prop. 1975/76:31 om ändrade beskattningsregler för pensionsförsäkringar mm. s. 112f, prop. 1992/93:187 Om individuellt pensionssparande, s. 88 samt se Brattström s. 56.

⁹¹ Jfr prop. 1975/76:31 s. 112. Se även Brattström s. 114.

försäkringsavtal (FAL). I lagen finns regler om sådana personförsäkringar som livförsäkringar som faller ut vid dödsfall eller en angiven tidpunkt under någons livstid. Det finns även regler om olycksfalls- och sjukförsäkringar. Försäkringen kan vara en ren riskförsäkring som betalas ut med ett engångsbelopp vid t.ex. olycksfall. Den kan också vara ett uttryck för sparande som avser att skapa en rätt till ålderspension. Även en sparförsäkring kan konstrueras så den innehåller ett skydd mot risk.⁹²

När man civilrättsligt pratar om livförsäkringar handlar det om antingen kapitalförsäkringar (betalas ut som ett belopp) eller livränteförsäkringar (betalas ut under en period) eller en kombination av dem båda. Pensionsförsäkring är ett skatterättsligt begrepp för en viss slags försäkringar som är särskilt gynnade skattemässigt av lagstiftaren. De villkor som skatterätten ställer upp för att en försäkring skall anses vara pensionsförsäkring och åtnjuta skatteförmåner leder till att en sådan försäkring civilrättsligt klassificeras som en livförsäkring och livränteförsäkring.⁹³ Enligt ÄktB 10 kap. 3 § st. 2 och st. 3 är det avgörande rekviritet för om pensionsförsäkringar skall undantas bodelning eller inte ifall utfallande belopp skall beskattas som inkomst. Därmed anknyter lagrummet till det skatterättsliga pensionsförsäkringsbegreppet.

Villkoren för att en försäkring skall omfattas av de förmånliga skatteregler som gäller för pensionsförsäkringar återfinns i IL. Syftet med dessa regler är att endast de försäkringar som tjänar ett pensionssyfte skall gynnas.⁹⁴

Enligt IL 10 kap. 5 §, avses med pension enligt inkomstskattelagen ersättningar som betalas ut som inkomstgrundad ålderspension och premiepension till efterlevande enligt lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension, som garantipension enligt lagen (1998:702) om garantipension, som efterlevandepension enligt lagen (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn, på grund av tidigare tjänst på annat sätt än genom försäkring, eller på grund av *pensionsförsäkring eller återköp av sådan försäkring*.

I IL 58 kap. dras gränsen mellan kapitalförsäkringar och pensionsförsäkringar. Med kapitalförsäkring avses en livförsäkring som inte är en pensionsförsäkring, dock med vissa tillägg. En försäkring är en pensionsförsäkring om den uppfyller de villkor som anges i IL 4-16 §§. Enligt 4 § skall en pensionsförsäkring ha meddelats i en försäkringsrörelse som bedrivs i Sverige, med vissa tillägg och undantag. Enligt 6 § får en pensionsförsäkring inte medföra rätt till andra försäkringsbelopp än sådana som betalas ut till den försäkrade när denne uppnått en viss ålder (ålderspension), till den försäkrade när dennes arbetsförmåga är nedsatt helt eller delvis (sjukpension), eller efter den försäkrades död till sådana efterlevande som avses i IL 13 § (efterlevandepension). Enligt IL 13 § får som förmånstagare till pensionsförsäkring enbart vara insatt person som

---

⁹² Agell 2004 s. 104.

⁹³ Brattström s 118.

⁹⁴ Brattström s. 116. Se även SOU 1975:21 s. 87ff.

varit gift eller sambo med den försäkrade samt barn till den försäkrade eller dennes make/a eller sambo. Det är möjligt för försäkringstagaren att inom förmånstagarkretsen byta förmånstagare.⁹⁵ Förordandet är i sådana fall återkalleligt. Det finns dock även oåterkalleliga förordnanden om förmånstagare.⁹⁶ För att efterlevande skall kunna utfå något skydd från en pensionsförsäkring krävs emellertid att försäkringen i någon form är en dödsfallsförsäkring och alltså innefattar rätt till efterlevandepension. Enligt IL 10 § får ålderspension inte börja betalas ut innan den försäkrade fyller 55 år, med vissa undantag och enligt IL 11 § får ålderspensionen inte betalas ut under kortare tid än fem år.

Om försäkringen är av detta slag är försäkringstagarens premier för försäkringen avdragsgilla medan utfallande försäkringsbelopp beskattas (IL 59 kap. 5 §).⁹⁷ Dessutom ingår inte pensionsförsäkringskapitalet i försäkringstagarens underlag för förmögenhetsskatt.

Pensionssparande enligt lag (1993:931) om individuellt pensionssparande (LIPS) är på många sätt jämförbart med privata pensionsförsäkringar men innehåller inget försäkringsmoment dvs. sparandet täcker ingen risk, utan bygger enbart på sparande. Skattereglerna är dock likartade de som gäller för pensionsförsäkringar, dvs. inbetalningar är avdragsgilla och utbetalningar skattepliktiga.

Det individuella pensionssparandet innebär att man öppnar ett särskilt pensionssparkonto hos ett pensionssparinstitut t.ex. en bank. Sedan kan man välja att t.ex. spara på sparkonto i bank, i värdepappersfonder eller i enskilda värdepapper.⁹⁸ Banken eller värdepappersbolaget m.fl. måste ha fått tillstånd av Finansinspektionen att driva pensionssparverksamhet. Det som sedan kan komma att utgå som en pension är behållningen av det som finns på kontot. Spararen kan omplacera sina medel om han så vill samt helt byta pensionssparinstitut, LIPS 3 kap. 3 och 9 §§. Dock är spararens rätt att förfoga över medlen på kontot begränsad i enlighet med IL 58 kap. 30 §. Regleringen motsvarar vad som gäller för pensionsförsäkringar. Detta innebär att både spararen samt dennes borgenärer är begränsade att förfoga över sparandet. Utbetalning från ett pensionssparande kan inte vara livsvarig utan avser alltid viss avtalad tid.⁹⁹

De regler som gäller för att ett sparande skall anses vara individuellt pensionssparande och omfattas av de förmånliga skattereglerna återfinns i inkomstskattelagen och motsvarar de som gäller för pensionsförsäkringar. Sparandet skall grunda sig på ett skriftligt pensionssparavtal som skall ange spartiden, tidpunkten då utbetalningarna skall börja och det antal år

---

⁹⁵ Uppgift från SEB Trygg Liv, Jessica Lundh, 2004-12-08.

⁹⁶ Se för närmare beskrivning Brattström s. 103.

⁹⁷ Agell 2004 s. 104.

⁹⁸ LIPS 2 kap. 1 och 2 §§, samt:

<http://www.konsumentbankbyran.se/Vår%20service/Spara%20och%20placera/Sparande--a--Sparformer.aspx> 2004-10-26.

⁹⁹ Brattström s. 122.

utbetalningar skall ske. I avtalet skall även intas alla de bestämmelser som gör sparandet till ett individuellt pensionssparande. Sparkapitalet får börja utbetalas tidigast när spararen har fyllt 55 år eller avlidit och skall sedan vara i minst fem år.¹⁰⁰ Insatt som förmånstagare kan enbart vara person som varit gift eller sambo med den försäkrade samt barn till den försäkrade eller dennes make/a eller sambo enligt IL 58 kap. 27 §. Spararen kan byta förmånstagare inom kretsen av dessa personer.¹⁰¹ Ett förordnande som framstår som alltför oskäligt kan jämkas enligt LIPS 4 kap. 6 §.

4.2.1 Hur behandlas privat pensionssparande och privata pensionsförsäkringar vid dödsfall?

I princip är de privata pensionsförsäkringarna och pensionssparavtalen inte till sin natur sådana att de skall undantas från bodelning enligt ÄktB 10 kap. 3 § 1 st. Enligt huvudregeln skall de alltså ingå i bodelning. I andra stycket undantas de dock från bodelning i anledning av dödsfall. Regeln innebär att en rätt till pension som *efterlevande make* har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande *inte* skall ingå i bodelning och detsamma gäller pensionsförsäkring om belopp som betalas ut skall beskattas som inkomst.

Om pensionssparkontot eller pensionsförsäkringen däremot ägdes av den *avlidne maken* skall man istället tillämpa reglerna i lagen om individuellt pensionssparande eller FAL. För pensionssparande gäller då enligt lagen om individuellt pensionssparande 4 kap. 6 § att om det finns en förmånstagare insatt skall de tillgångar som omfattas av förordnandet inte ingå i pensionsspararens kvarlåtenskap. Om förmånstagare inte förordnats upphör pensionssparavtalet att gälla vid pensionsspararens död och sparandet går till dödsboet.¹⁰² Beträffande pensionsförsäkring som ägdes av den avlidne skall enligt FAL 104 §, belopp som faller ut efter försäkringstagarens död inte ingå i kvarlåtenskapen om en förmånstagare är insatt, utan pensionen skall då tillfalla förmånstagaren. Om ingen förmånstagare finns insatt kommer det som sparats i försäkringen att tillfalla försäkringskollektivet.

Enligt FAL 104 § 2 st. finns det dock i vissa fall möjlighet till jämkning; om försäkringstagaren efterlämnar make eller bröstarvinge och skulle en tillämpning av förmånstagarförordnandet leda till ett resultat som är oskäligt mot någon av dem, kan förordnandet jämkas så att försäkringsbeloppet helt eller delvis tillfaller maken eller bröstarvingen. Vid prövningen skall särskilt beaktas skälen för förordnandet samt förmånstagarens och makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden.

---

¹⁰⁰ LIPS 3 kap. 8 § och IL 58 kap 24 § och 58 kap. 27 § samt IL 58 kap. 25 § och 58 kap. 28 §.

¹⁰¹ Uppgift från SEB Trygg Liv, Patrik Strömberg, 2004-12-08.

¹⁰² Brattström s. 124.

Pensionssparande som ägs av *efterlevande* make skall alltså undantas vid bodelning i anledning av dödsfall och detsamma gäller en pensionsförsäkring ägd av den *efterlevande* maken så snart det belopp som betalas ut skall beskattas som inkomst. Det finns inget krav på att rätt till utbetalningen skall föreligga vid bodelningen. Om det är den *avlidnes* privata sparande/försäkring skall det istället följa reglerna om förmånstagare och inte ingå i delningen.

Oavsett vad som gäller enligt ÄktB 10 kap. 3 § 2 st. har makarna enligt 4 § rätt att komma överens om att privat pensionssparande eller privat pensionsförsäkring skall ingå i alla fall i bodelning. Då make avlidit övergår denna rätt till arvingarna enligt ÄktB 9 kap. 5 §.

4.2.2 Hur behandlas privat pensionssparande och privata pensionsförsäkringar vid äktenskapsskillnad?

Enligt huvudregeln i ÄktB 10 kap 3 § 1 st. skall som ovan konstaterats pensionsförsäkringar och pensionssparande enligt lagen om individuellt pensionssparande i princip ingå i bodelning, eftersom de inte är att anse som sådana rättigheter som skall undantas.

Vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad gäller inte den undantagsregel som finns vid bodelning i anledning av dödsfall. Detta innebär att pensionsförsäkringar och pensionssparande enligt huvudregeln skall ingå i en bodelning vid äktenskapsskillnad, precis som annat vanligt giftorättsgods som till exempel bankmedel eller aktier. Det finns dock en jämningsregel i 3 st. som innebär att en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande skall undantas helt eller delvis från bodelning om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma skall gälla rätt till pension på grund av försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till ålders- eller sjukpension eller efterlevandepension om rätt till utbetalning förelåg vid bodelningen. Det sistnämnda innebär en efterlevandepension som make har sedan tex. tidigare avliden make eller efter en förälder. Bestämmelsen om jämkning rör inte pensionsförsäkring eller pensionssparavtal som är enskild egendom och inte heller sådana försäkringar som faller under paragrafens första stycke.¹⁰³

Även den allmänna jämningsregeln i ÄktB 12 kap. 1 § kan åberopas för ett undantagande av privat pensionssparande. Den regeln kan dock bara tillämpas till förmån för den make som äger mest nettogiftorättsgods och detta är anledningen till att man har infört en speciell jämningsregel för

---

¹⁰³ Prop. 1997/98:106, s. 63. För diskussion kring huruvida privat pensionssparande med oåterkalleligt förordnande om förmånstagare ingår i bodelning se Brattström s. 103 och 108.

privat pensionssparande och inte, som vissa remissinstanser framförde,¹⁰⁴ endast jämkningsregeln i ÄktB 12 kap. 1 §. Om den make som inte äger den pension som skall falla utanför bodelningen också är den mindre förmögne skulle en jämkning till dennes förmån inte vara möjlig enligt ÄktB 12 kap. 1§.

ÄktB 10 kap. 3 § 3 st. anger att man skall ta hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden när man bedömer om det finns skäl att låta en privat pensionsförsäkring eller pensionssparavtal helt eller delvis undantas från bodelning. Men det markeras i lagtexten att även andra omständigheter kan påverka bedömningen. Frågan om rättigheten skall helt eller delvis undantas får alltså göras efter en helhetsbedömning. Till skillnad från vad som gäller enligt jämkningsregeln i ÄktB 12 kap. 1 § anges ingen omständighet vara viktigare än någon annan.¹⁰⁵ Vad gäller makarnas ekonomiska förhållanden finns det skäl att beakta värdet av pensionsrättigheten i förhållande till makarnas övriga nettotillgångar. Om värdet är litet kan det sällan anses oskäligt att pensionsrättigheten ingår i bodelningen. Inte heller när värdet av den privata pensionsrättigheten är stort i förhållande till makarnas övriga nettotillgångar torde det finnas skäl att tillämpa jämkningsregeln, om inte den andre maken har motsvarande pensionsrättighet som inte skall ingå i bodelningen.¹⁰⁶ I vissa fall kan det dock finnas skäl att undanta en privat pensionsrättighet som motsvarar ett relativt begränsat värde; när den som är den ekonomiskt svagare äger den och om den andre maken har annan egendom som inte skall ingå i bodelningen och vars värde överstiger den andres egendom, pensionsrättigheter inräknade.¹⁰⁷

Vidare bör beaktas om den make som inte äger pensionssparkontot eller försäkringen kommer att stå helt eller nästan egendomslös efter bodelningen om försäkringen eller sparkontot inte ingår, vilket då talar för att pensionsrättigheten inte skall undantas helt.¹⁰⁸ Av särskild betydelse bör vara hur makarna har sitt pensionsskydd ordnat.¹⁰⁹ Enligt propositionen skall ett avvikande från huvudregeln främst bli aktuellt i de fall när makarna i övrigt är relativt jämbördiga i ekonomiskt hänseende och den ena maken har sitt pensionsskydd ordnat genom en privat pensionsförsäkring eller ett individuellt pensionssparande, medan den andre maken har ett motsvarande pensionsskydd genom pensionsrättigheter intjänade inom det allmänna pensionssystemet och tjänstepensionssystemet.¹¹⁰

Bland omständigheterna i övrigt kan beaktas om pensionsförsäkringen eller pensionssparavtalet helt eller delvis framstår som en kapitalplacering mer än som ett normalt pensionsskydd, i så fall bör det inte bli aktuellt att tillämpa

---

¹⁰⁴ Prop. 1997/98:106 s. 42.

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:106 s. 63.

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:106 s. 63.

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:106 s. 64.

¹⁰⁸ Prop. 1997/98:106 s. 63.

¹⁰⁹ Prop. 1997/98:106 s. 63.

¹¹⁰ Prop. 1997/98:106 s. 63-64.

jämkningsregeln. Man bör vidare beakta hur pensionen har finansierats och om den make som äger rättigheten kan antas av sociala skäl ha något särskilt behov som tillgodoses genom den privata pensionslösningen.¹¹¹ Även det faktum att makarna har använt sig av möjligheten att föra över pensionspoäng inom premiereservsystemet kan beaktas. En annan faktor som kan beaktas är hur reglerna om pensioner och bodelning såg ut då huvuddelen av pensionsförsäkringen eller pensionssparkontot byggdes upp. Om den enligt de då gällande reglerna skulle ha lämnats utanför kan detta vara en omständighet som talar för att den skall undantas.¹¹²

I den jämkningsregel som gällde innan 1998 var äktenskapets längd en av de faktorer som man särskilt kunde beakta vid bedömningen av om en pensionsrätt skulle ingå i bodelningen eller inte. Lagstiftaren ansåg emellertid inte att det fanns anledning att i den nya lagtexten särskilt framhålla äktenskapets längd som en omständighet som man skall ta hänsyn till vid bedömningen. Detta eftersom man inte ansåg att den make som ägde minst giftorättsgods rimligen skulle kunna, som skäl för att undanta en privat pensionsrättighet, få åberopa att det har varit fråga om ett kortvarigt äktenskap.¹¹³ Däremot kan den make som äger mest giftorättsgods, efter ett relativt kortvarigt äktenskap åberopa äktenskapets längd som en omständighet för att jämka bodelningen enligt bestämmelsen i ÄktB12 kap. 1 § och därmed få behålla sitt privata pensionssparande utanför bodelningen. Det framstår som särskilt angeläget om pensionsrättigheterna till största delen förvärvats före äktenskapet.¹¹⁴

Jämkningsregeln i ÄktB 10 kap. 3 § 3 st. skall tillämpas restriktivt eftersom den är en undantagsbestämmelse. Regeringen ansåg att den nya regeln i kombination med befintliga bodelningskorrektiv, gör det möjligt att undvika den typ av slumpmässiga resultat som några av remissinstanserna har uttalat farhågor för.¹¹⁵

Huvudregeln vid bodelning vid äktenskapsskillnad är alltså att privat pensionssparande skall ingå men att de efter en helhetsbedömning av makarnas förhållanden kan undantas. I ÄktB 10 kap. 4 § stadgas dock att makarna har rätt att komma överens om att privat pensionssparande eller privat pensionsförsäkring inte skall ingå i bodelning trots huvudregeln i ÄktB 10 kap. 3 §.

4.2.2.1 Vederlagsregeln och privat sparande

För att förhindra illojala beteenden från en make, under viss tid innan äktenskapet upplöses finns i ÄktB 11 kap. 4 § regler som kan göra make kompensationskyldig mot den andre maken. Regleringen gäller transaktioner inom tre år innan talan väcktes om äktenskapsskillnad.

---

¹¹¹ Prop. 1997/98:106 s. 64.

¹¹² Prop. 1997/98:106 s. 64.

¹¹³ Prop. 1997/98:106 s. 43.

¹¹⁴ Prop. 1997/98:106 s. 64.

¹¹⁵ Prop. 1997/98:106 s. 42.

Transaktioner före treårsfristen anses inte rimligen vara utslag av planering för en äktenskapsskillnad. Lagstiftaren har utformat ÄktB 11 kap. 4 § objektivt; makens syfte med transaktionen spelar ingen roll. Detta innebär att en make blir kompensationskyldig mot den andre maken om han i "inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom". Vid bodelningen skall egendomen beräknas såsom värdet av den avhända egendomen ingick och den makes, som gjort sig av med egendomen, del skall sedan minskas i motsvarande mån.

Av ÄktB 11 kap. 4 § 2 st. framgår att regeln inte bara är tillämplig när make har använt giftorättsgods för att öka värdet på enskild egendom utan även då värdeökningen gäller rättigheter enligt ÄktB 10 kap. 3 §, dvs. egendom av särskilt slag, som inte ingår i bodelning. Inte bara ökning av värdet är relevant utan även själva förvärvet av en sådan rättighet. Även användande av giftorättsgods till att öka värdet på egen pensionsförsäkring eller eget pensionssparkonto, eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring eller på grund av pensionssparavtal, gör att bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden. Detta trots att sådan egendom normalt skall ingå i likadelningen av giftorättsgodset. Förklaringen ligger i att vederlagsregeln tillkom som ett skydd mot att en make gjorde giftorättsgods till egendom som undantas bodelning, när huvudregeln var att privat pensionssparande inte ingick i bodelning. När huvudregeln nu är den motsatta och privat pensionssparande som regel skall ingå i bodelningen torde sista meningen i ÄktB 11 kap. 4 § ha tappat sin funktion.

4.2.2.2 Underhåll i brist på pensionsskydd

När man 1998 ändrade ÄktB 10 kap. 3 § så att privat pensionssparande som huvudregel skall ingå i bodelning gjorde man samtidigt en annan ändring i samma riktning. I ÄktB 6 kap. 7 § finns nu ett tillägg till stycket om underhållsbidrag utan tidsbegränsning. När rätt till sådant underhåll prövas skall hänsyn tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.

Även om man redan tidigare kunnat beakta detta är tanken med ett speciellt påpekande att man skall lyfta fram det på ett tydligare sätt. Syftet är att göra parter och domstolar mer medvetna om att det vid prövning av underhållsfrågan är nödvändigt att uppmärksamma eventuella brister i den ekonomiskt svagare makens pensionsskydd. Det är dock inte meningen att det nya tillägget skall rubba de grundläggande principerna för underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad. Bestämmelsen tar endast sikte på det fallet att det finns skäl för en förbättring av just pensionsskyddet för den underhållskrävande maken. Om den maken har möjlighet att försörja sig själv samt skaffa ett fullgott pensionsskydd skall inte den nya bestämmelsen tillämpas.¹¹⁶ Tanken är inte att en make alltid skall bli tvungen att betala underhåll då den andre maken inte kan skaffa pensionsskydd utan tillägget

---

¹¹⁶ Prop. 1997/98:106 s. 57.

skall bara fungera som en påminnelse för vad som gäller prövningen om underhållsbidrag.¹¹⁷ Att det existerar ett samband mellan behovet av underhållsbidrag och äktenskapet är alltså fortfarande en förutsättning för att ett underhållsbidrag för längre tid än en övergångsperiod ska bli aktuellt.¹¹⁸

Bestämmelsen syftar tillbaka till både första och andra ledet i första meningen och man skall alltså ta hänsyn till en makes behov av underhållsbidrag för att skaffa pensionsskydd dels när man prövar om make har svårt att försörja sig själv efter ett långvarigt äktenskap dels vid prövningen om det föreligger andra synnerliga skäl för underhållsbidrag.¹¹⁹ Synnerliga skäl har i litteraturen anförts vara tex. då en make har betydande försörjningssvårigheter som beror på äktenskapet och den arbetsfördelning som rått.¹²⁰ Man skall ta hänsyn till hur makarnas ekonomiska situation kommer att se ut efter pensioneringen oavsett om denna ligger nära i tiden eller inte. I undantagsfall kan underhåll användas som bodelningskorrektiv när egendomsfördelningen annars skulle bli mycket ojämn och en av makarna skulle stå helt eller nästan helt utan egendom medan den andre skulle ha kvar egendom till ett betydande värde, främst på grund av att den varit enskild till följd av föreskrift i testamente eller gåva. Enligt propositionen skulle pensionsrättigheter som inte skall ingå i bodelningen kunna jämföras med sådan egendom.¹²¹

Om makarnas pensionsskydd ger anledning till en utjämning av bodelningsresultatet ger alltså den nya bestämmelsen stöd för att använda underhållsbidrag som bodelningskorrektiv. Enligt ÄktB 6 kap. 8 § skall underhållsbidrag betalas fortlöpande men kan vid särskilda skäl såsom att den underhållsberättigade behöver bidraget för att skaffa sig pensionsskydd utbetalas som ett engångsbelopp.

4.2.3 Hur går delningen till?

När en privat pensionsförsäkring eller ett individuellt pensionssparande ingår i bodelning innebär detta inte att det är pensionsrätten som sådan som skall delas mellan makarna utan att värdet av denna egendom skall ingå i delningen. Vem som erhåller pensionsrättigheten blir en fråga för den make som skall överföra egendom till den andre maken. Det finns ingen lottläggningsregel hur pensionsrättigheten skall behandlas. I första hand behåller ägaren sin egendom enligt ÄktB 11 kap. 7 § och bestämmer sedan vad som skall överföras till den andre maken. Det kan vara såväl pengar som annan egendom.

Trots att inkomstskattelagen starkt begränsar överlåtelseätten av pensionssparande föreligger inget hinder mot att sparandet genom bodelning

---

¹¹⁷ Prop. 1997/98:106 s. 58.

¹¹⁸ NJA 1998 s. 238.

¹¹⁹ Prop. 1997/98:106 s. 58.

¹²⁰ Tottie s. 140f.

¹²¹ Prop. 1997/98:106 s. 58.

överförs från en make till en annan.¹²² Det är den nye ägaren som blir inkomstskattskyldig för de kommande utbetalningarna, IL 10 kap. 5 §. Den nye ägaren till ett individuellt pensionssparande kan inte fortsätta med inbetalningarna till kontot medan en ny ägare till pensionsförsäkring kan fortsätta med inbetalningar av premier.¹²³

När en pensionsförsäkring överförs från en make till en annan innebär det att den andre maken blir ny försäkringstagare. Försäkringsvillkoren kommer dock inte att förändras, alltså kommer det fortfarande vara den förste makens vars liv är försäkrat samt denne makes ålder som avgör när ålderspension kan betalas ut. Skulle den förste maken dessutom inte ha tecknat en efterlevandepension till försäkringen kommer den nye ägaren till råga på allt att bli utan pension från försäkringen när den förre ägaren avlider. Den nye ägaren kan förhandla med försäkringsbolaget om att ändra villkoren. Det är dock inte säkert att försäkringsbolaget går med på en omförhandling av villkoren. Det är vanligt med försäkringsvillkor som innebär att det inte är möjligt att ändra vems liv som är försäkrat.¹²⁴ För att få till stånd en pensionsförsäkring anpassad efter sitt eget liv kan en ny försäkringstagare begära återköp av försäkringen, vilket dock kräver tillstånd av försäkringsgivaren och i många fall också tillstånd av skattemyndigheten vilket man inte kan räkna med att få.¹²⁵ Det förefaller alltså som det många gånger kan vara mindre lämpligt att genom bodelning bli ägare till en pensionsförsäkring. Genom ÄktB 11 kap. 9 § skall dock en make slippa bli tillskiftad sådan egendom som är uppenbart olämplig för den maken.

Även beträffande individuellt pensionssparande kan det ibland vara mindre lämpligt att bli tillskiftad sin före detta makes sparande eftersom den nye ägaren inte kan ändra några villkor kring utbetalningarna. Om den ursprunglige ägaren skulle avlida utgår dock hela sparkapitalet till den nye ägaren.¹²⁶

Värderingen av pensionsförsäkringar sker genom att man tar försäkringen till sitt tekniska återköpsvärde (sparande samt garanterad avkastning) samt upplupen återbäring vid tidpunkten för bodelningen.¹²⁷ Om ett pensionssparande skett i fonder är det fondandelarnas aktuella värde som ingår i bodelningen, om sparandet skett i aktier är det dessas aktuella värde och om sparandet skett på ett vanligt inlåningskonto är det värdet på kontot som ingår i bodelningen. För att resultatet av bodelningen skall bli rättvist skall man även ta hänsyn till den latent skatteskuld som åvilar det privata sparandet.¹²⁸

---

¹²² IL 58 kap. 17 § p.3 samt 58 kap. 31 §.

¹²³ Brattström s. 138.

¹²⁴ Brattström s. 139-140.

¹²⁵ Brattström s. 140.

¹²⁶ Brattström s. 142.

¹²⁷ Prop. 1997/98:106 .s. 53, samt Brattström s. 137.

¹²⁸ Prop. 1997/98:106 .s. 53, samt Brattström s. 138.

Det kan i samband med en redogörelse för hur delningen går till vara av intresse att veta hur en jämkning av huvudregeln i praktiken kommer till stånd. För att inte privat pensionsparande skall ingå i bodelning vid äktenskapsskillnad enligt huvudregeln krävs att jämningsregeln är tillämplig. Det är en av makarna som själv måste begära jämkning. Om inte makarna kan komma överens kan endera av dem begära att en bodelningsförrättare ser över bodelningen för att en jämkning skall bli aktuell. Resultatet av dennes förslag till delning kan sedan överklagas till allmän domstol. Om alltså inte en av makarna aktivt begär det kommer en jämkning inte automatiskt att ske, oavsett om en delning av pensionsparandet skulle te sig oskäligt.

5 Konsekvenser i det enskilda fallet

I det stora perspektivet handlar frågan om det privata pensionssparandets ställning i bodelning om huruvida man ser sparandet som en kapitalplacering eller som en verklig pensionslösning. Men vad blir skillnaden mellan dessa två synsätt i praktiken, för den enskilda människan?

Jag skall genom några fiktiva situationer försöka visa hur de olika synsätten skulle kunna påverka en bodelning. Jag applicerar båda synsättens lösning på casen. Det kan dock understrykas att det är fiktiva fall och att det inte alls behöver se ut så här ”på riktigt”.

Case 1.

I detta fall handlar det om en relativt förmögen make med en maka utan egen förmögenhet. Maken är vävlönad och kommer att ha rätt till allmän pension med premiepension och en kollektivavtalad tjänstepension. Hans hustru har bara arbetat en kort tid och hennes allmänna pension är med andra ord obetydlig. Därför har hon sett till att pensionsspara. Makarna har ett gemensamt barn och mannen har därutöver ett barn sedan ett tidigare förhållande. De har inget äktenskapsförord utan all deras egendom skall delas lika mellan dem.

Hur skulle den egendom som vi har information om fördelas i en bodelning i anledning av dödsfall?

Om mannen dör?

All makarnas egendom är giftorättsgods. Egendomen kommer att läggas ihop och delas lika mellan respektive make. Hustrun kommer alltså som giftorättsgods att erhålla hälften av deras gemensamma förmögenhet enligt ÄktB 9 kap. 1 §. Hon kommer dessutom att erhålla den andra hälften såsom arv enligt ÄB 3 kap 1 §, med undantag för att mannens särkullbarn har rätt till sin arvslott. Han kan dock välja att vänta tills även styvmoderna avlider, ÄB 3 kap. 1 § 2 mening. Hustrun kommer alltså att erhålla deras gemensamma sons andel i boet med fri förfoganderätt. Den andelen får sedan, vid hennes frånfälle, den gemensamma sonen efter henne, tillsammans med resten av sitt arv efter henne.

Trots att makarna enbart har giftorättsgods faller viss egendom utanför delningen. De allmänna pensionerna kommer inte att ingå i den egendom som delas eftersom de är särskild egendom enligt ÄktB 10 kap 1 §. Inte heller makens tjänstepension kan ingå i delningen.¹²⁹ Trots att privat pensionssparande enligt huvudregeln ingår i bodelning skall hustruns privata sparande inte ingå eftersom efterlevandes privata pensionssparande

---

¹²⁹ Noteras kan dock att tjänstepensioner kan ha olika innehåll och utformning.

enligt ÄktB 10 kap. 3 § 2 st. inte ingår i bodelning. I denna bodelning kommer alltså inte någon pensionslösning att bli föremål för delning.

Om hustrun dör?

Om hustrun skulle avlida före mannen kommer den övriga förmögenheten förutom pensionerna som huvudregel att fördelas på samma sätt som i situationen då maken avled, fast det blir maken som genom arv och giftorätt övertar deras gemensamma bo. Den efterlevande maken kan enligt ÄktB 12 kap. 2 § kräva att varje sida behåller sitt giftorättsgods. Båda barnen får vänta på mannens bortgång innan de får ut något arv.

Trots att privat pensionssparande är giftorättsgods och enligt huvudregeln skall ingå i bodelning skall inte hustruns sparande ingå nu heller enligt ÄktB 10 kap. 3 § 2 st. Istället skall det behandlas enligt lagen om individuellt pensionssparande. Detta innebär att hustruns privata pensionssparande inte ingår i hennes kvarlåtenskap utan tillfaller förmånstagaren. Då det inte finns någon förmånstagare skall sparandet ändå ingå i bodelningen enligt LIPS 4 kap. 6 §. Beträffande övriga pensionslösningar skall ingen av dem ingå nu heller.

Enligt ovanstående scenario skall ingen av pensionerna per automatik ingå i delning. Hade man i lagstiftningen valt synsättet att det privata pensionssparandet var en kapitalplacering även vid dödsfall, så hade värdet av hustruns sparande ingått i bodelningen efter makens frånfälle och därmed ökat på värdet av det som skulle delas. Detta hade inneburit att även makens särkullbarns arvslott hade blivit större. Detta synsätt hade dock inte påverkat behandlingen av det privata pensionssparandet vid hustruns död.

Case 2.

Samma förutsättningar som ovan men nu upplöses äktenskapet genom äktenskapsskillnad. Hur skulle den egendom som vi har information om fördelas i en bodelning i anledning av äktenskapsskillnad?

Eftersom all makarnas egendom är giftorättsgods skall den delas lika mellan dem. Detta kommer i praktiken att innebära att maken överför egendom till hustrun. Viss egendom kommer, trots att den är giftorättsgods, inte att ingå i bodelningen enligt ÄktB 10 kap 3 § 1 st. vilket innebär att mannens allmänna pension samt hans tjänstepension inte skall ingå. Däremot skall hustruns privata pensionssparande ingå enligt ÄktB 10 kap. 1 § e contrario, eftersom det anses som vilket sparande som helst. Enligt ÄktB 10 kap. 3 § 3 st. kan det dock undantas om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Det är inte otroligt att hennes sparande skulle kunna undantas eftersom hon inte har någon annan pension och ingen av mannens pensioner skall ingå. Det krävs dock en aktiv åtgärd från hustruns sida för att undantagsregeln skall bli tillämplig. Enligt propositionen skall denna jämningsregel dessutom användas restriktivt.

Det är möjligt att tillerkänna hustrun ett engångsunderhåll enligt det nya tilläget till ÄktB 6 kap. 7 och 8 §§ så att hon kan ordna ett bättre pensionsskydd. Det lär dock inte behövas eftersom hon ur bodelningen kommer att erhålla hälften och maken är relativt förmögen, alltså borde hon kunna klara sig ändå.

I detta fallet ser man alltså kvinnans pensionssparande som en kapitalplacering. Hade man istället valt att betrakta sparandet som en pensionslösning som hon behöver för sin fortsatta försörjning skulle det inte ha ingått i delningen. Hustrun skulle enligt huvudregeln inte behövt dela värdet av sitt pensionssparande med mannen, utan det hade precis som hans pensioner undantagits delning. Det hade visserligen blivit mindre egendom i boet att dela på men å andra sidan hade hustrun haft hela värdet av sitt pensionssparande till sitt förfogande efter äktenskapet.

Case 3.

Vi föreställer oss samma förhållanden som ovan men med skillnaden att maken inte har någon kollektivavtalad tjänstepension utan hans arbetsgivare istället har tecknat en pensionsförsäkring som makens ålder utlöser.

Om makarna skiljer sig skall allt giftorättsgods delas lika mellan dem. Detta innebär att hustruns privata pensionssparande enligt huvudregeln skall ingå i det som skall fördelas. Om hon begär det kan sparandet eventuellt undantas enligt ÄktB 10 kap. 3 § 3 st. Mannens allmänna pension ingår inte och inte heller pensionsförsäkringen. Eftersom det är hans arbetsgivare som äger den ingår den normalt inte i delningen. Beträffande underhåll gäller samma som ovan.

I den här situationen ses mannens pensionsförsäkring som en förlängd lön som inte skall ingå i delning medan hustruns pensionssparande betraktas som en kapitalplacering som skall ingå. Hade lagstiftaren valt att betrakta alla pensionslösningar som en del av en makes försörjningsmöjlighet skulle varken mannens eller kvinnans pensionslösningar ha ingått.

6 Från kapitalplacering till försörjningsmöjlighet och tillbaka igen....

Den nuvarande regleringen avseende privat pensionssparandes ställning i bodelning trädde i kraft 1999 och hade innan dess varit föremål för ett antal ändringar, som motiverats av lagstiftaren med ett flertal olika skäl. Enligt giftermålsbalkens kapitel 6 som gällde fram till 1987 ingick inte egendom som ansågs vara oöverlåtbar eller av personlig art i bodelning, dvs. allmänna pensioner och tjänstepensioner skulle inte ingå i en bodelning.¹³⁰ Rättigheter som inte var av det slag som åsyftades i GB 6 kap. 1 § 1 st. skulle således ingå i en bodelning. Av rättsfallen NJA 1958 s. 671 och 1969 s. 411 framgår att pensionsförsäkringar skulle ingå i bodelning.¹³¹ Det fördes dock en diskussion av lämpligheten i detta. Som ett led i arbetet med en ny äktenskapslagstiftning kom 1981 familjelagssakkunnigas betänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85). I betänkandet sägs att ett av skälen som ofta angavs till att privata pensionsförsäkringar skulle ingå i bodelning var att premierna som make betalade för försäkringarna belastade båda makarnas ekonomi. Ett annat skäl var att vissa av försäkringarna framstod mer som kapitalplaceringar än pensionslösningar och att det då var rimligt att de skulle ingå i en bodelning.¹³²

Det konstaterades dock även att de allra flesta människor hade sitt behov av pension ordnat på ett sådant sätt att pensionen inte skulle ingå i bodelning. Utredningen ansåg att behovet av ändring var störst vid en bodelning efter makes död, då gällande rätt innebar att efterlevande makes privata pensionsförmåner skulle ingå i delningen med arvingarna. Hade den avlidne bröstarvingar skulle i princip halva värdet av den efterlevande makens pensionsförsäkringar tillfalla arvingarna. Om det däremot var den avlidne som haft pensionsförsäkringen skulle försäkringen lämnas utanför kvarlåtenskapen. En efterlevandeförmån var dock ofta värd så betydande belopp att det hände att den kränkte arvingarnas laglott, vilket kunde innebära att efterlevande make var tvungen att avstå stora delar till bröstarvingarna. En annan del av kritiken mot att privata pensionsförsäkringar skulle ingå i bodelningen var riktad mot de fall då ena maken hade rätt till en pension som inte skulle ingå i bodelningen medan den andre makens pension skulle ingå och makarna i övrigt var mer eller mindre ekonomiskt jämlika.

Familjelagsakkunniga gjorde bedömningen att mot bakgrund av de ändringar som gjorts i skattehänseende samt att försäkringstagaren inte heller hade möjlighet att disponera över det förmögensvärde som

---

¹³⁰ Se för skälen till detta: LB 1918 s. 222.

¹³¹ Prop. 1986/87:1 s.162.

¹³² SOU 1981:85 s. 272.

försäkringen innebar fanns det anledning att ändra lagstiftningen. Man ansåg att pensionstagaren hade ett berättigat intresse av att få dessa försäkringar betraktade som annan rätt till pension och att denna bedömning inte rubbas av att det ibland rör sig om stora belopp då varje rätt till pension av någon betydelse representerar ett högt värde.¹³³ I samband med att nya ÄktB trädde ikraft 1987 ändrades alltså lagstiftningen. Förändringen innebar följaktligen att de privata pensionsförsäkringarna i likhet med andra pensioner undantogs bodelning. Det innebar även att man stärkte efterlevande makes ställning då denne make slapp dela sin pensionsförsäkring med den avlidnes arvingar. Samtidigt infördes reglering i ÄktB 12 kap. 2 § som gav efterlevande make rätt att begära att varje sida behöll sin egendom som sitt giftorättsgods. Ändringar genomfördes även i Ärvdabalken så att make fick arvsrätt framför gemensamma bröstarvingar.¹³⁴

Relativt snart ansåg man sig dock tvungen att se över lagstiftningen då praktiker menade att problem uppkommit i samband med de nya reglerna som behövde lösas skyndsamt.¹³⁵ Framförallt ansåg man att pensionsförsäkringar ibland mer hade karaktären av kapitalplacering än pension och att det då kunde vara oskäligt mot den ekonomiskt svagare maken att undanhålla försäkringen från bodelning. Redan 1981 hade man konstaterat att det kunde förhålla sig på detta vis men likväl ansett att privat pensionssparande borde undantas delning, vilket gör att den nya inställningen ter sig något märklig.¹³⁶ Departementschefen ansåg dock att det behövdes ”något slags ventil” till regeln som innebar att privat pensionssparande aldrig ingick i bodelning.¹³⁷ Därför konstaterades att den bästa lösningen måste vara att komplettera regeln med en jämningsregel utformad så att pensionsförsäkring som normalt inte ingår i bodelning ändå kan ingå om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta den. Regeln skulle bara vara en undantagsregel.¹³⁸

Några år senare, 1998, hade man uppenbarligen ändrat uppfattning avseende vad för sorts tillgång privat pensionssparande egentligen var eftersom det då utfärdades nya direktiv angående en översyn av lagstiftningen. I direktiven till utredningen om lagändringen mer än antyds att man bör komma fram till att privat pensionssparande bör ingå i bodelningen; regeringen anger att en utredning om makars pensionsrättigheter vid bodelning skall tillsättas och att den skulle ha inriktningen att privata pensionsförsäkringar och privat pensionssparande skulle ingå i bodelning som huvudregel.¹³⁹ Skälet angavs vara att hela pensionssystemet skulle reformeras och att det då skulle gå att dela de pensionsrätter som intjänats inom det reformerade systemet.

---

¹³³ SOU 1981:85 s. 272 samt prop. 1986/87:1 s. 162-163.

¹³⁴ Prop. 1986/87:1 s.162 och 164.

¹³⁵ Prop. 1989/90:30, s. 11.

¹³⁶ SOU 1981:85 s. 272.

¹³⁷ Prop. 1989/90:30, s. 12.

¹³⁸ Prop. 1989/90:30, s. 12.

¹³⁹ Dir. 1994:56, Makars pensionsrättigheter vid bodelning.

Eftersom ett av skälen 1987 till att undanta de privata pensionsförsäkringarna från bodelning var att likställa dem med andra pensioner så säger man i direktivet att det efter genomförandet av det reformerade systemet inte finns något skäl att låta de privata lösningarna hållas utanför. Tvärtom, framhåller man, bör det råda parallellitet mellan olika pensioner.

Betänkandet, Pensionsrättigheter och bodelning,¹⁴⁰ slår emellertid omgående fast att utredningens förslag är oberoende av om det i det kommande reformerade pensionssystemet införs en möjlighet för makar att dela pensionsrättigheter eller ej.¹⁴¹ I betänkandet framförs vidare att man anser att privata pensionsförsäkringar och privat pensionssparande bör ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.¹⁴² Skälen härtill framgår dock inte av betänkandet som annars utreder rättsläget kring pensionsrättigheter och bodelningar grundligt.

I propositionen till ändringen av ÄktB 10 kap. 3 § sägs att när det gäller vissa pensionsrättigheter ligger det närmast till hands att betrakta dem som rättigheter av ekonomisk art som skall ingå i en bodelning och att detta framförallt gäller privata pensionsrättigheter och privat pensionssparande.¹⁴³ En värdering som ligger till grund för det reformerade pensionssystemet är att betydande ojämnheter i makars pensionsförhållanden ibland skall kunna utjämnas till skydd för den ekonomiskt svagare maken. Härav följer att regeringen anser att det bör göras tydligare att pensionsrättigheter ibland skall beaktas för att åstadkomma rimliga resultat. Den ekonomiskt svagare är oftast kvinnan men regeringen gör bedömningen att en könsneutral lagstiftning kan fylla behovet av att skydda den ekonomiskt svagare väl,¹⁴⁴ samtidigt som man dock poängterar att det visserligen har framförts kritik från remissinstanser mot att en ändring av regeln skulle innebära bristande parallellitet med andra pensioner, som inte skall ingå i en delning. Att åstadkomma parallellitet mellan de olika pensionerna var ju även ett av motiven till att regeln från början skulle ändras.¹⁴⁵

Trots dessa intentioner konstateras det i propositionen att det visserligen stämmer att utredningens förslag inte leder till en likformig behandling av pensioner. Istället kan det dock anses som minst lika viktigt att framhålla de värderingar som ligger bakom lagändringen av hur det privata pensionssparandet behandlas vid bodelning. En av dessa är att ojämnheter i makars pensionsrättigheter skall kunna utjämnas och det är angeläget att åstadkomma regler till skydd för den ekonomiskt svagare parten dvs. vanligen kvinnan. Ett sådant syfte finns även i det reformerade pensionssystemet vilket är skälet till att man infört en möjlighet för make att

---

¹⁴⁰ SOU 1995:8.

¹⁴¹ SOU 1995: 8 s. 9.

¹⁴² Se te.x. SOU 1995: 8 s. 63-70 och 89-92 där överväganden, förslag och specialmotivering redovisas, dock utan att några skäl framgår.

¹⁴³ Prop. 1997/98:106 s. 33-34.

¹⁴⁴ Prop. 1997/98:106 s. 34.

¹⁴⁵ Dir. 1994:56.

överföra premiepensionsrätt till den andre maken. (Detta är dock en mycket mer begränsad rätt att överföra än vad en total likadelning av privat pensionsförsäkring eller pensionssparande innebär.)

Man konstaterar vidare att kvinnor fortfarande generellt har ett lägre pensionsskydd än män. Om privata pensionsförsäkringar och pensionssparande ingår i bodelning tillförsäkras den ekonomiskt svagare maken ett bättre skydd.¹⁴⁶ Eftersom pensionsförsäkringar enligt propositionen under senare år har kommit att innehålla allt mer av sparande och allt mindre försäkringsskydd har pensionsförsäkringens sociala anknytning som försörjningsskydd minskat. Därför bör dessa delas lika i en bodelning.¹⁴⁷

Av ursprungstanken med ändringen; att anpassa reglerna till det nya pensionssystemet, finns i slutförslaget inte mycket kvar. Istället motiveras ändringen som ett jämställdhetsprojekt. Det är förvisso riktigt att kvinnor generellt har ett sämre pensionsskydd men den offentliga anledningen till att se över lagstiftningen var aldrig att undersöka möjligheten att använda pensionsförsäkringar som bodelningskorrektiv eller medel i kampen för jämställdhet. Det andra skälet som anförs; att pensionsförsäkringar har kommit att innebära mer av sparande och mindre av pension är enligt Agell inte riktigt.¹⁴⁸

Det framstår som om skälen bakom att ändra lagstiftningen har varit mindre viktiga än att själva förändringen som sådan kom till stånd. Vad lagstiftaren kan ha för intresse av detta återkommer jag till i analysen.

---

¹⁴⁶ Prop. 1997/98:106 s. 36.

¹⁴⁷ Prop. 1997/98:106 s. 37.

¹⁴⁸ Agell 2004 s. 107.

7 Analys

Inledningsvis kan konstateras att följden av att man nu behandlar privat pensionssparande annorlunda än andra pensionslösningar är ett svåröverskådligt regelsystem som det är svårt att få grepp om. De ideliga ändringarna av lagstiftningen kring de privata pensionslösningarna har lett till att regleringen idag är ett virrvarr av olika bestämmelser och undantag. Ett exempel är att en pensionsförsäkring tecknad av en make, enligt huvudregeln skall delas med andra maken vid en bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, men inte delas i en bodelning i anledning av dödsfall medan en identisk pensionsförsäkring tecknad av en arbetsgivare för denne make inte skall ingå överhuvudtaget. En annan konsekvens är att pensionslösningar med samma grundsyfte skall behandlas olika enligt huvudprincipen. Exempelvis kommer en make som varit anställd vid ett företag under större delen av sitt yrkesverksamma liv att slippa dela med sig av sina tjänstepensionsrättigheter. Hans hustru som själv ombesörjt sin pension med privata lösningar kan enligt huvudregeln bli tvungen att dela värdet med sin make (med jämningsregeln skulle det visserligen kunna gå att undvika ett sådant resultat).

Andra pensionslösningar än det privata pensionssparandet behandlas såsom en del av en makes möjlighet till försörjning eftersom de betraktas som en förlängd lön och lön aldrig ingår i bodelning. Det privata pensionssparandet däremot, betraktas som en kapitalplacering och skall därför som huvudprincip ingå. Mot bakgrund av att det privata sparandet i förarbeten ansetts som ett nödvändigt komplement till de övriga pensionsmöjligheterna¹⁴⁹ ter sig den olika behandlingen anmärkningsvärd.

I likhet med bland andra Agell¹⁵⁰ anser jag att den nuvarande regleringen inte är särskilt konsekvent och dessutom anser jag att den är något svåröverskådlig då den tillämpar olika principer och regler på alla olika former av pensioner och situationer. Redan tidigare ansågs det privata pensionssparandet som ett nödvändigt komplement till övriga pensionsmöjligheter och farhågorna att det reformerade pensionssystemet kommer att sänka nivåerna på pensionsutbetalningarna i framtiden gör det troligt att många människor kommer att bli tvungna att se sig om efter alternativa pensionslösningar. I ett sådant system borde inte de olika lösningarna behandlas olika i bodelningssammanhang.

Det kan även noteras att synen på privat pensionssparande som en lönsam kapitalplacering inte verkar vara helt fri från invändningar. Enligt vissa ekonomer skulle skattesubventioneringen av pensionssparande inte ens vara en subvention utan bara en uppskjuten skatt som man får betala när man lyfter pensionen samt att risken är uppenbar att kommunalskatterna är högre

---

¹⁴⁹ Prop. 1975/76:31 s.112.

¹⁵⁰ Jfr Agell 2004 s.112.

då, än när man betalade premierna.¹⁵¹ Enligt en uträkning från Föreningssparbanken skulle dessutom den av regeringen aviserade skattehöjningen på pensionsförsäkringar riskera att göra denna sparform direkt olönsam.¹⁵²

En annan följd av lagstiftningen är att ett sparande genom privata försäkringar och andra sparformer skall delas medan ett ur den enskildes synpunkt snarlikt sparande, premiepensionen, bara kan delas till en begränsad del om båda makarna är överens.

Man kan vidare fråga sig vad som föranleder att privat pensionssparande i bodelning i anledning av dödsfall inte anses som en kapitalplacering. I så fall hade den ju i likhet med andra kapitalplaceringar såsom exempelvis aktier ingått i bodelningen. I dödsfallssituationen betraktas istället det privata pensionssparandet som en försörjningsmöjlighet som den efterlevande behöver. Anledningen är att man anser att det vore olämpligt om den avlidnes arvingar skulle ha rätt att få del av den efterlevande makens pensionssparande. Det finns två synsätt för hur pensionslösningar skall behandlas i bodelningar; som en del av en makes försörjningsmöjlighet eller som en kapitalplacering. Man har i dödsfalls- och äktenskapssituationen gjort olika bedömningar av vad privat pensionssparande skall anses vara.

Ett skäl till den olika behandlingen kan ligga i de olika skyddsintressen som uppstår när ett äktenskap upplöses. Dessa kan se olika ut beroende på om äktenskapet upplösts genom dödsfall eller skilsmässa. I dödsfallssituationen synes skyddstanken för efterlevande make väga tyngst. Avsikten här är att den maken inte skall behöva få en sämre ekonomisk ställning än innan, genom att tvingas dela med sig av sin egendom till den avlidnes bröstarvingar. Tanken på gemenskap som annars fått genomslag beträffande privat pensionssparande får här vika för individens rättigheter eller möjligen för det normativa grundmönster som kallas skydd för etablerad position.

Samtidigt som lagen ändrades 1987 så att efterlevande makes privata pensionssparande inte ingår i bodelning ändrades även reglering på andra ställen som syftade till att stärka efterlevandes ställning. Reglering infördes i ÄktB 12 kap. 2 § som gav efterlevande make rätt att begära att varje sida behöll sin egendom som sitt giftorättsgods. Ändringar genomfördes även i ärvdabalken så att make fick arvsrätt framför gemensamma bröstarvingar. Det är dock inte bara gynnsamt för den efterlevande maken att få behålla sin ekonomiska situation oförändrad eller i vart fall inte avsevärt försämrad; även staten torde ha ett intresse av att individerna kan försörja sig själva. Genom att efterlevande make kan fortleva på en liknande nivå som innan behöver denne make inte försörjas genom stödinsatser från det allmänna.

Hela regelkomplexet rörande privat pensionssparandes ställning i bodelning måste emellertid ses mot bakgrund av hur samhället och giftorättsreglerna i övrigt har utvecklats. Pensionsrättigheter kan motsvara en stor del av en

¹⁵¹ <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443&maNo=0> 2005-01-30.

¹⁵² <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443> 2005-01-30.

makes samlade tillgångar. I de bodelningar där det inte finns särskilt mycket egendom kan pensionsrättigheterna utgöra en betydande del av en makes tillgångar. Pensionsrättigheter hänger intimt samman med förvärvsarbete. Hur man skall behandla dessa vid bodelning torde därför ha stort samband med den allmänna utvecklingen i samhället.

Giftorätsreglerna tillkom i en tid som delvis präglades av andra idéer, värderingar och normer än dagens samhälle. Kvinnors mer sällsynta deltagande på arbetsmarknaden samt att de allra flesta äktenskap upplöstes genom den ena makens fränfalle gjorde att gemenskapstanken fick ligga till grund för hur giftorätsreglerna utformades och likadelning blev huvudregel. Förutsättningarna för dessa regler har dock förändrats mycket sedan dess; idag arbetar de flesta kvinnor och vartannat äktenskap slutar i skilsmässa. Samhället har gått mot ett ökat individtänkande och likaså äktenskapsrätten. Den principiella utgångspunkten i äktenskapslagstiftningen är att båda makarna är självständiga individer och ekonomiskt självständiga. Underhåll som institut har avskaffats och man har diskuterat andra former av delning än likadelning, en diskussion som alltjämt pågår.¹⁵³ Trots detta är föreställningarna om makars gemenskap fortfarande starka. Detta leder till en spänning mellan gemenskap å ena sidan och individen å andra sidan.

Trots att de flesta förändringar på äktenskapsrättens område har gått mot ett ökat individtänkande gjorde lagstiftaren tvärtom i och med 1998 års ändringar. De båda ändringarna; ökad delning samt en direkt uppmaning i lagtexten till domstolarna att underhåll kan vara ett alternativ vid bristande pensionsskydd, är båda utslag av gemenskapstanken.

Gemenskapstanken vid bodelning innebär ett ekonomiskt stöd till svagare maken. Den ekonomiskt starkare får dela med sig av resurserna. Istället för att den ekonomiskt svagare maken tvingas söka stöd på annat håll kan individerna utan inblandning från utomstående jämna ut egendomsförhållandena till en nivå där båda skall kunna klara sig. Detta får ske på bekostnad av den enskilde individen och dennes äganderätt till egendomen. Det individbaserade tanke sättet innebär att varje make förutsätts klara sig själv efter äktenskapet och att makarna skall vara ekonomiskt oberoende av varandra. Synen på makarna som två ekonomiskt självständiga individer och på äktenskapet som ett upplösbart kontrakt måste ses i relation till den enskilda individens försörjningsmöjligheter efter äktenskapets upplösning. En helt genomförd syn på makar som två ekonomiskt självständiga individer leder till en lagstiftning utan likadelning, med enbart enskild egendom och utan underhåll där individen inte kan kräva något ekonomiskt bidrag. Men ett helt individbaserat synsätt kan få effekter som staten inte anser helt önskvärda nämligen att den svagare maken står helt utan egendom eller försörjning. För den ekonomiskt svagare maken är en likadelning av egendom förmånligast men även staten kan i vissa fall dra nytta av en ordning där den ekonomiskt svagare maken inte behöver utnyttja de offentliga hjälpmedlen i lika stor utsträckning. Därför balanseras

---

¹⁵³ Se Agell 2003, 471 ff. och Ryrstedt s. 401.

utvecklingen mot individ av motsatsen emellanåt. Möjligen kan detta vara avsikten med 1998 års förändringar.

Lagstiftaren adresserar detta i propositionen där det sägs att det kan bli ekonomiskt fördelaktigt för staten att de privata pensionsrättigheterna ingår i den egendom som skall delas av makarna eftersom makarna då kommer att ha relativt likartade ekonomiska villkor. Härigenom kan den ekonomiskt svagare makens behov av att i framtiden utnyttja offentliga åtaganden inom bla. det allmänna pensionssystemet komma att bli mindre än det skulle ha varit vid ojämnare bodelningsutfall.¹⁵⁴ Ett större inslag av gemenskap vid bodelningen kan bidra till att svagare make får en fördelaktigare sats efter äktenskapsskillnaden än han/hon annars skulle ha haft och det blir i längden mindre kostsamt för staten än vad det annars kunde ha blivit. Om individerna själva tar hand om varandra, desto mindre behöver staten ta detta ansvar. Beträffande ansvarsfördelningen mellan stat och individ kan anmärkas att staten har det primära ansvaret för vissa sociala förmåner och att dessa inte kan bortfalla genom att en förutvarande makes åläggs ansvaret för dessa istället, till exempel genom underhåll.¹⁵⁵

För övrigt kan anmärkas att jämställdhetssträvandena i propositionen som innebär en total likadelning av privat pensionssparande möjligen blir en björntjänst mot kvinnor, då de flesta pensionsspararna är kvinnor.¹⁵⁶ Man kan också ifrågasätta huruvida det är ett jämställt system där män och kvinnor görs beroende av varandra för att få liknande tillgångar istället för att vara ekonomiskt oberoende av varandra. Den senaste lagändringen skulle kunna sägas göra kvinnor mer ekonomiskt beroende av männen och på så sätt missgynna kvinnorna. Även om faktorer som sysselsättning, utbildning, bostad mm. har stor praktisk betydelse så bör man enligt betänkandet till äktenskapsbalken inte bortse från att även de familjerättsliga reglerna inverkar på människors hållning till varandra och att de därför bör ha ett innehåll som främjar utvecklingen till jämställdhet.¹⁵⁷ Men enligt prop. 1997/98:106 är det dock bättre att utgå från den faktiska verkligheten och den är att kvinnor som grupp har lägre löner och sämre pensionsskydd.¹⁵⁸

Avslutningsvis kan sägas att den principiella hållning som lagstiftaren har haft i äktenskapsfrågor; att avsikten med regleringen är fullständig ekonomisk självständighet, inte fullföljs i lagstiftningen. Trots att makarna sägs vara två ekonomiskt självständiga individer tillåts de inte vara det på ett flertal ställen i äktenskapsregleringen, i synnerhet gäller detta bodelningsreglerna. I litteraturen har framförts att principen ekonomisk självständighet mellan makarna närmast blir en programförklaring.¹⁵⁹

---

¹⁵⁴ Prop. 1997/98:106 s. 55.

¹⁵⁵ SOU 1977:37 s. 109.

¹⁵⁶ <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443> publicerad 2004-10-22 2004-12-09 samt <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=285237> publicerad 2004-07-08, 2005-02-07.

¹⁵⁷ SOU 1981:85 s. 100.

¹⁵⁸ Prop. 1997/98:106 s. 56.

¹⁵⁹ Christensen, TfR 1984 s. 312, Ryrstedt s. 386.

Trots utgångspunkten ekonomisk självständighet gör sig gemenskapsmönstret fortfarande starkt påmint och motiven till detta behöver inte nödvändigtvis vara omsorgen om kvinnor såsom det sägs i förarbetena utan ibland kanske något mer cyniska skäl som ekonomi. Den senaste ändringen av regleringen kring privata pensionsförsäkringar och pensionssparande är ett exempel på detta.

Bilaga A

Utdrag ur Äktenskapsbalken (1987:230)

10 kap. Vad som skall ingå i bodelning

1 § I bodelning skall makarnas giftorättsgods ingå.

2 § Varje make får från bodelningen i skälig omfattning ta undan kläder och andra föremål som maken har uteslutande till sitt personliga bruk, liksom personliga presenter. Om den ena maken är död, gäller denna rätt endast för den efterlevande maken.

3 § Rättigheter som inte kan överlätas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. Dessutom skall pensionsrättigheter, även om de inte är av sådant slag som avses i första meningen, undantas från bodelning enligt vad som sägs i andra och tredje styckena.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av pensions-sparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensions-sparande inte ingå i bodelningen. Detsamma gäller en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. Om pensionssparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestämmelserna i lagen om individuellt pensionssparande eller lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionsspar-avtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller

2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen. Lag (1998:619).

4 § Egendom som har gjorts till enskild genom äktenskapsförord, liksom vad som har trätt i stället för sådan egendom samt avkastning av denna som är enskild egendom, skall ingå i bodelning om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Detsamma gäller sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § andra stycket.

Har makarna kommit överens om att enskild egendom skall ingå i bodelningen, skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra giftorättsgods.

En sådan rätt till pension på grund av försäkring eller pensionssparavtal som avses i 3 § tredje stycket skall inte ingå i bodelning, om makarna kommer överens om det vid bodelningen. Lag (1998:619).

5 § Om försäkring eller försäkringsbelopp som vid försäkringstagarens död tillfaller en förmånstagare finns bestämmelser i lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

Om förmånstagares rätt enligt pensionssparavtal finns bestämmelser i lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande. Lag (1993:933).

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Direktiv:

Dir 1970 JU:52

Utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen. Makars pensionsrättigheter vid bodelning.

Dir 1994:56

Betänkanden:

Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken, 1918. (Citeras LB 1918).

NJA II 1921

SOU 1964:35

SOU 1975:21

Äktenskapsrätt I
Pensionsförsäkring – avdragsrätt vid inkomstbeskattning för försäkringspremie och kontoavsättning mm.
Underhåll till barn och frånskilda
Äktenskapsbalk
Pensionsrättigheter och bodelning

SOU 1977:37

SOU 1981:85

SOU 1995:8

Propositioner

Prop. 1975/76:31

om ändrade beskattningsregler för pensionsförsäkringar mm.

Prop. 1978/79:12

Underhåll till barn och frånskilda mm.

Prop. 1986/87:1

Äktenskapsbalk

Prop. 1989/90:30

Om vissa äktenskapsrättsliga frågor

Prop. 1992/93:187

om individuellt pensionssparande

Prop. 1997/98:106

Pensionsrättigheter och bodelning

Prop. 1997/98:151

Inkomstgrundad ålderspension,

m.m.

Litteratur:

Agell, Anders

Äktenskap, samboende, partnerskap, 4:e uppl., Uppsala 2004 (citeras Agell 2004)

Agell, Anders

Nordisk Äktenskapsrätt, Nord 2003:2, Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn 2003. (citeras Agell 2003)

- Brattström, Margareta Makars pensionsrättigheter, Uppsala 2004.
- Carlén-Wendels, Thomas Bodelning och arvsskifte – efter äktenskap och samboende, 9:e uppl. Stockholm 1994.
- Christensen, Anna Grunderna i socialförsäkringsrätten, 3.e uppl, Lund 1999.
- Christensen, Anna Normative Development within the social dimension, Norma 1996:1.
- Ryrstedt, Eva Bodelning och bostad : ekonomisk självständighet eller gemenskap, Lund 1998.
- Teleman, Örjan Bodelning – under äktenskap och vid skilsmässa, 4:e uppl., Stockholm 2003.
- Tottie, Lars Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m. Stockholm 1990.
- Walin, Gösta Kommentar till ärvdabalken, del 1 (1-17 kap.) Arv och testamente, 4:e uppl., Stockholm 1993.
- Periodica
- Agell, Anders ”Samlevnad utan äktenskap – en fråga för lagstiftaren”? Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1973.
- Brattström, Margareta ”Behandling av tjänstepensionsförsäkring vid bodelning mellan makar”, Advokaten, nr 4, 2003.
- Christensen, Anna ”Kontroversiellt om äktenskap och samäganderätt”, Tidskrift for Rettsvitenskap, 1984.
- Christensen Anna ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, Tidskrift for Rettsvitenskap, 1996.

Internet:

Försäkringskassan:

<http://www.fk.se/privatpers/pensionar/pensionssys/livink/> 2005-01-26.

<http://www.fk.se/privatpers/pensionar/pensionssys/garpen/> 2005-01-25.

<http://www.forsakringskassan.se/pension/pensys/pentre/pentre2.php> 2004-10-04

Föreningssparbanken:

<http://www.foreningssparbanken.se/sst/inf/out/infOutWww/0,,2811,00.html>
2004-10-04.

Dagens Nyheter:

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443> publicerad
2004-10-22. 2004-12-09

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=334443&maNo=0> 2005-01-30.

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=285237> 2005-02-07.

Den svenska ålderspensionen 2003, publikation från RFV och socialdepartementet:

<http://www.regeringen.se/content/1/c4/05/06/bd2fefe2.pdf> 2005-02-09

Övrigt:

<http://www.konsumentbankbyran.se/Vår%20service/Spara%20och%20placera/Sparande--a--Sparformer.aspx> 2004-10-26

Övrigt:

Uppgift från SEB Trygg Liv, Jessica Lundh, 2004-12-08.

Uppgift från SEB Trygg Liv, Patrik Strömberg, 2004-12-08.

Rättsfallsförteckning

NJA 1998 s. 238

NJA 1969 s. 411

NJA 1958 s. 671

NJA 1936 s. 251